

KARDYNAŁ FRANCESCO COCCOPALMERIO

DOKTOR HONORIS CAUSA

KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO JANA PAWŁA II

Lublin
8 grudnia 2014 r.

Niniejsza książka ukazuje się w serii
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
„Doktorzy Honoris Causa” Nr 13

Zebranie materiałów, redakcja, projekt graficzny:
Dział Promocji i Kontaktów Społecznych

KUL, Lublin 2014

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
www.kul.pl

Ks. prof. dr hab. Antoni Dębiński
Rektor KUL

Szanowni Państwo,

w bez mała stuletniej historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego głęboko utrwalił się zwyczaj wyróżniania doktoratem honorowym. Tą najwyższą godnością akademicką Uniwersytet nasz honoruje osoby zasłużone w nauce, religii i kulturze, odznaczające się niekwestionowanym autorytetem i postawą moralną. Tradycja nadawania tego tytułu na KUL sięga swymi początkami roku 1945, kiedy po raz pierwszy został on przyznany pierwszemu kanclerzowi Uczelni biskupowi lubelskiemu Marianowi Fulmanowi. Do licznego grona znakomitych osobistości i osobowości uhonorowanych przez Uniwersytet tą godnością dołącza w dniu dzisiejszym znakomity specjalista *ius canonicum*.

Senat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II postanowił nadać tytuł doktora honoris causa Jego Eminencji Księdzu Kardynałowi Francesco Coccopalmerio. Wezwany do Rzymu 15 lutego 2007 roku przez papieża Benedykta XVI, jako wybitny specjalista w zakresie prawa kanonicznego, został mianowany przewodniczącym Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych.

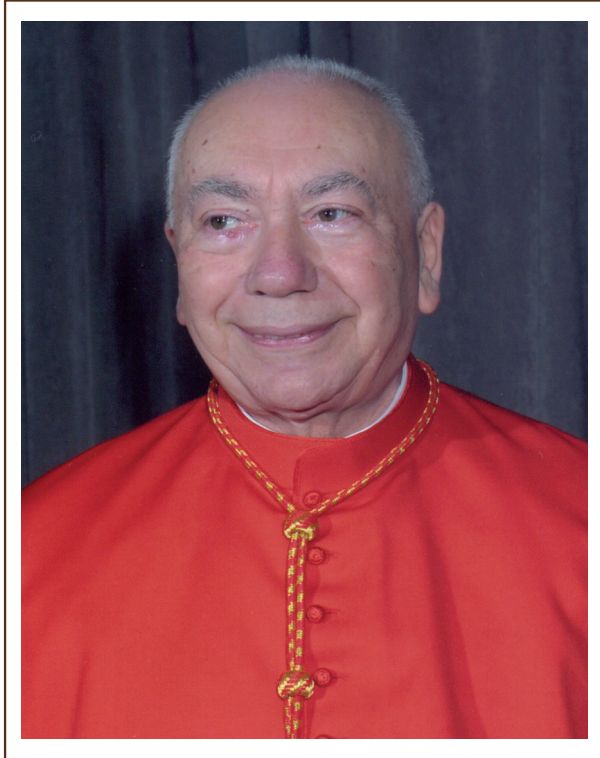
Zaszczyt to i radość dla całej społeczności KUL powitać w naszej uniwersyteckiej rodzinie cenionego i zasłużonego pasterza Kościoła katolickiego, oddanego najwyższym wartościom, zaangażowanego w upowszechnianie i roztropną reformę prawa kanonicznego.

O istocie i znaczeniu tegoż prawa wypowiedział się wielokrotnie święty Jan Paweł II, profesor naszej Uczelni do pamiętnego roku dwóch konklawe, papież – prawodawca Kościoła. Podkreślał on, że „[...] prawo

kanoniczne, oparte na dziedzictwie prawno-legislacyjnym o długiej tradycji, powinno być traktowane jako narzędzie, które przy poszanowaniu prymatu miłości i łaski zapewnia sprawiedliwy porządek w życiu zarówno całej wspólnoty kościelnej, jak i pojedynczych jej członków, należących do niej na mocy chrztu (Jan Paweł II, *Do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego*, 4 II 2002). Stanowiło też ono temat wypowiedzi papieża Benedykta XVI, który powołując się na słowa papieża-Polaka, skierowane do Roty Rzymskiej w 1990 roku, mówił: „Trzeba [...], by prawo [kanoniczne] było zawsze przestrzegane w jego zasadniczym odniesieniu do sprawiedliwości, ze świadomością, że w Kościele celem działalności prawniczej jest zbawienie dusz i że «stanowi ona szczególne uczestnictwo w misji Chrystusa Pasterza [...] w urzeczywistnianiu porządku, którego pragnie sam Chrystus»” (Benedykt XVI, *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej*, 29 I 2010).

Eminencjo, Czcigodny Księżu Kardynale!

W imieniu całej wspólnoty akademickiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II składam serdeczne podziękowania za przyjęcie naszego zaproszenia do znakomitego grona doktorów honoris causa KUL. Wyrażam raz jeszcze szacunek i uznanie dla działalności Księdza Kardynała. Życzę też światła Ducha Świętego na zmuśnej, lecz zarazem niezwykle satysfakcjonującej drodze do wypracowania dla dobra całego Kościoła powszechnego nowych zapisów w *Kodeksie prawa kanonicznego*.

KARDYNAŁ FRANCESCO COCCOPALMERIO

**Uchwała Senatu
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
z dnia 26 września 2013 r.
w sprawie nadania tytułu doktora *honoris causa* KUL
Jego Eminencji Francesco kardynałowi Coccopalmerio
(733/IV/1)**

Na podstawie art. 16 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym* (j. t. Dz. U. z 2012 r., Nr 572 z późn. zm.) oraz § 9 ust. 2 Statutu KUL, Senat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, na wniosek Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, nadaje tytuł doktora honoris causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II Jego Eminencji Francesco kardynałowi Coccopalmerio.

Przyznając ten tytuł Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II pragnie podkreślić uznanie dla Jego Eminencji, który w służbie dla Kościoła powszechnego, poprzez kierowanie pracą Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, wnosi wielki wkład w kształtowanie Kościoła jako wspólnoty, w której zbawienie dusz jest zawsze najwyższym prawem.

Francesco Coccopalmerio jako kardynał i kanonista staje w obronie wartości życia ludzkiego, godności osoby ludzkiej oraz chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny. Aktywnie obecny w środowisku polskich kanonistów promuje ich dorobek naukowy w Stolicy Apostolskiej oraz w ośrodkach naukowych całego świata

---

Ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL
Dyrektor Instytutu Prawa Kanonicznego KUL

Recenzja
w sprawie nadania
Kardynałowi Francesco Coccopalmerio
tytułu doktora *honoris causa*
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Wykonując zlecenie Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II przedkładam, co następuje:

Dane biograficzne

Francesco Coccopalmerio urodził się w San Giuliano Milanese 6 marca 1938 r. Podczas II wojny światowej jego rodzina przeniosła się do Sernio, rodzinnej miejscowości matki Giuseppiny Ceppi, która była nauczycielką; tam też przyjął pierwszą Komunię świętą.

Czas młodości, wraz z ojcem, który był sekretarzem gminy w Parabiago, spędził w parafii pod wezwaniem świętych Gerwazego i Protazego w tejże miejscowości. Do swoich stron rodzinnych często wracał w kapłańskim okresie swojego życia, będąc związanym z małym kościołem Madonna della neve w Ravello di Parabiago oraz wspomagając

chorego proboszcza ks. Franco Facchetti w Villastanza, pełniąc swoją posługę „pokornie, z prostotą, sprawnie i w cichości”.

Po wstąpieniu do Seminarium arcybiskupiego w Mediolanie w 1957 roku, przyjął święcenia prezbiteratu 28 czerwca 1962 roku. Uzyskał doktorat w zakresie prawa kanonicznego w 1968 (Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie), a w zakresie prawa w 1976 roku (Uniwersytet w Mediolanie), natomiast licencjat kościelny z teologii w 1963 roku. Studiował także teologię moralną w Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie. W roku 1986 został odznaczony godnością papieskiego prałata honorowego.

Od 1986 roku był prowikariuszem generalnym w swojej archidiecezji do spraw prawnych, dialogu i ekumenizmu. Od 1966 roku był wykładowcą prawa kanonicznego na Wydziale Teologii Italii Północnej (Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale), a od roku 1981 profesorem wizytującym Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie.

W dniu 8 kwietnia 1993 roku został mianowany biskupem pomocniczym w Mediolanie (stolica tytularna Coeliana), a w dniu 22 maja tegoż roku przyjął święcenia biskupie. Jako zawołanie swojej posługi wybrał biblijną maksymę z Psalmu 92: „Justus ut palma florebit” („Sprawiedliwy zakwitnie jak palma”).

Jego nominacja biskupia została przez ówczesnego arcybiskupa Mediolanu kard. Carlo M. Martiniego opatrzona stwierdzeniem, w osobie F. Coccopalmerio episkopat włoski otrzymuje eksperta w zakresie problemów prawnych, eklezjologicznych i ekumenicznych, autora ważnych publikacji w zakresie prawa kanonicznego, który do tych kompetencji dołącza swoje doświadczenie pastoralne.

W latach 1995-2006 był papieskim zarządcą komisarycznym Towarzystwa Świętego Pawła, a w latach 1999-2007 przewodniczącym Rady Prawnej Włoskiej Konferencji Biskupów.

Dnia 15 lutego 2007 roku papież Benedykt XVI mianował Go przewodniczącym Papieskiej Rady Tekstów Prawnych w randze arcybiskupa. Ten sam papież na konsystorzu w dniu 18 lutego 2012 roku kreował Go

kardynałem diakonem, przydzielając jako diakonię tytularną rzymski kościół pod wezwaniem św. Józefa Cieśli (S. Giuseppe dei Falegnami).

Ponadto pełni następujące funkcje: jest członkiem Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, Kongregacji do Spraw Kanonizacyjnych i Papieskiej Rady do Spraw Popierania Jedności Chrześcijan oraz honorowym kapłanem Suwerennego Zakonu Kawalerów Maltańskich i od 2008 roku doradcą Włoskiej Unii Prawników Katolickich.

Działalność naukowa

Kard. Francesco Coccopalmerio jest uznawany jako wybitny autorytet w zakresie prawa i prawa kanonicznego. Posiada bogaty dorobek naukowy w zakresie prawa kanonicznego. Jest autorem licznych publikacji, w tym szesnastu monografii: *La partecipazione degli acattolici al culto della chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni. Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico* (Morcelliana 1969); *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris: un commento alla istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1° giugno 1972* (MilanoP 1972); *L'aggiornamento del diritto della Chiesa: a che punto sono i lavori per la riforma del codice?* (Milano 1973); *Natura ecclesialis sacramenti poenitentiae et actualis cognitio iuris poenalis* (Roma, Pontificia Università Gregoriana 1974); *Dove va il Diritto della chiesa* (b.m.w. 1975); *Temi pastorali del nuovo codice* (Queriniana 1984); *Perché un Codice nella chiesa* (Edizioni Dehoniane 1984); *Gli Istituti religiosi nel nuovo Codice di diritto canonico: atti del corso* (Ancora 1984); *La „consultività” del Consiglio pastorale parrocchiale e del Consiglio per gli affari economici della parrocchia* (1988); *Per un discorso iniziale sul diritto della Chiesa* (1988); *Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico* (1989); *La formazione al ministero ordinato* (1990); *De paroecia* (Roma, Pontificia Università Gregoriana 1991); *Il parroco „pastore” della parrocchia* (1993); *Le unità pastorali: motivi, valori e limiti* (1996); *La parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico* (San Paolo Edizioni 2000).

Publikacje kard. F. Coccopalmerio koncentrują się wokół następujących zagadnień: działalność ekumeniczna Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II; miejsce i rola parafii w Kościele partykularnym jako wspólnoty wiernych oraz posoborowa reforma prawa kanonicznego. Mają one zarówno wartość poznawczą, jak również zawierają wskazówki praktyczne dla praktyki pastoralnej. Stanowią opracowania oryginalne, wzorowo uporządkowane metodologicznie, źródłowe. Są bez wątpienia ważnym i Oryginalnym wkładem w rozwój nauki prawa kanonicznego.

Kard. F. Coccopalmerio jednoznacznie wypowiada się na temat prymatu prawa naturalnego nad prawem stanowionym. Jest m.in. zwolennikiem klauzuli sumienia dla urzędników stanu cywilnego, którzy zdają sobie sprawę, że związków homoseksualnych nie można traktować na równi z małżeństwem (wypowiedź z 16 kwietnia 2013 roku, cyt. za KAI).

Działalność kościelna

Kard. Francesco Coccopalmerio, poza kierowaniem Papieską Radą Tekstów Prawnych, postuluje także usprawnienie działania Kurii Rzymskiej poprzez ustanowienie urzędu „moderatora Kurii Rzymskiej”, który miałby być odpowiedzialnym za jej funkcjonowanie. Rola moderatora ograniczałaby się do Kurii i dbania o jej sprawne funkcjonowanie, by jak najskuteczniej służyła papieżowi poprzez korzystanie z pomocy ludzi kompetentnych i na wysokim poziomie duchowym. Proponuje także utworzenie wokół Ojca Świętego małej rady kardynałów, poza sekretariatem stanu, pomagających i doradzających papieżowi. Innym postulatem większa koordynacji i wymiany informacji w ramach samej Kurii, między różnymi dykasteriami oraz konieczność uwzględniania w większym stopniu potrzeb Kościołów lokalnych. Postulaty te znalazły swoją realizację w decyzjach Papieża Franciszka.

Relacje ze środowiskiem kanonistów polskich

Kard. Francesco Coccopalmerio uczestniczy w życiu polskiego środowiska kanonistów poprzez udział w konferencjach naukowych organizowanych przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich i polskie ośrodki naukowe.

Wniosek końcowy

Jednoznacznie stwierdzam, że osiągnięcia kard. Francesco Coccopalmerio uzasadniają w pełni wniosek Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w sprawie nadania Mu najwyższego odznaczenia akademickiego, czyli tytułu doktora *honoris causa* KUL.

Lublin, dn. 25 maja 2013 r.

Ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Recenzja

w sprawie nadania kard. Francesco Coccopalmerio
tytułu doktora *honoris causa*
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

I

Francesco Coccopalmerio, urodzony 6 marca 1938 roku w San Giuliano Milanese, po ukończeniu Wyższego Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Mediolanie, w dniu 28 czerwca 1962 roku przyjął święcenia kapłańskie, których udzielił mu kard. Giovanni Battista Montini, arcybiskup-metropolita mediolański, późniejszy papież Paweł VI. Dalsze studia kontynuował na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, uzyskując w 1968 roku stopień naukowy doktora prawa kanonicznego. W 1976 roku ukończył na Katolickim Uniwersytecie *Sacro Cuore* w Mediolanie studia w zakresie prawa świeckiego. Studiował ponadto teologię moralną w rzymskim *Alphonsianum*, otrzymując w 1990 roku licencjat (kościelny).

Po studiach rozpoczął pracę w Kurii Arcybiskupiej w Mediolanie, pełniąc m.in. urząd pro-wikariusza generalnego. Jednocześnie wykładał prawo kanoniczne na Papieskim Wydziale Teologicznym dla Włoch

Północnych w Mediolanie. Był również profesorem wizytującym na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim. W 1993 roku otrzymał godność prałata honorowego Jego Świątobliwości.

W dniu 8 kwietnia 1993 roku papież Jan Paweł II mianował go biskupem pomocniczym archidiecezji mediolańskiej, wyznaczając mu stolicę tytularną Celiana. Świecenia biskupie przyjął 22 maja 1993 roku w Mediolanie z rąk kard. Carlo Martiniego, arcybiskupa metropolity mediolańskiego. W latach 1995-2006 był komisarzem papieskim Towarzystwa św. Pawła, a w latach 1999 – 2007 przewodniczącym Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Włoch.

W dniu 15 lutego 2007 roku papież Benedykt XVI powołał biskupa Francesco Coccopalmerio na stanowisko przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych w Kurii Rzymskiej, podnosząc go jednocześnie do godności arcybiskupa. W dniu 18 lutego 2012 roku został mianowany kardynałem. Brał udział w konklawe w dniu 13 marca 2013 roku.

Poza funkcją przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, kard. Francesco Coccopalmerio jest członkiem Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, Kongregacji ds. Kanonizacyjnych i Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan. Jest ponadto honorowym kapłanem Suwerennego Zakonu Kawalerów Maltańskich, a od 2008 roku doradcą Włoskiej Unii Prawników Katolickich.

II

Kard. Francesco Coccopalmerio jest wybitnym prawnikiem i kanonistą, posiadającym bogaty dorobek naukowy – przede wszystkim w obszarze prawa kanonicznego: jest autorem licznych publikacji, w tym 16 następujących monografii:

1. *La partecipazione degli accatolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni.*

- Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico*, Morcelliana 1969
2. *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris: un commento alla Istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1 giugno 1972*, Milano 1972
  3. *L'aggiornamento del diritto della Chiesa: a che punto sono i lavori per la riforma del codice ?*, Milano 1973
  4. *Natura ecclesialis sacramenti poenitentiae et actualis recognitio iuris poenalis*, Roma 1974
  5. *Dove va il diritto della Chiesa*, Milano 1975
  6. *Temi pastorali del nuovo Codice*, Queriniana 1984
  7. *Perché un Codice nella Chiesa*, Bologna 1984
  8. *Gli istituti religiosi nel nuovo Codice di diritto canonico: atti del corso*, Milano 1984
  9. *La „consultività” del Consiglio pastorale parrocchiale e del Consiglio per gli affari economici della parrocchia*, Milano 1988
  10. *Per un discorso iniziale sul diritto della Chiesa*, Milano 1988
  11. *Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico*, Milano 1989
  12. *La formazione al ministero ordinato*, Milano 1990
  13. *De paroecia*, Roma 1991
  14. *Il parroco „pastore” della parrocchia*, Roma 1993
  15. *Le unità pastorali: motivi, valori e limiti*, Milano 1996
  16. *La parrocchia. Fra Concilio Vaticano II w Codice di Diritto Canonico*, Roma 2000

W publikacjach Autora przewijają się trzy podstawowe nurty temacyjne: otwarcie ekumeniczne kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II; parafia jako podstawowa struktura kościoła partykularnego; posoborowa kodyfikacja prawa kanonicznego. Są to studia pogłębione, o walorze zarówno poznawczym, jak i aplikacyjnym (pożyteczne dla praktyki duszpasterskiej), oryginalne i innowacyjne, oparte w znacznej mierze na źródłach, wzorowe pod względem stosowanej metodologii.

Stanowią one niewątpliwą wkład kard. Coccopalmerio w rozwój nauki prawa kanonicznego. W sposób szczególny należy tu wspomnieć o lansowanej przez niego koncepcji parafii: nie tyle jako struktury terytorialnej kościoła partykularnego, ile raczej jako wspólnoty wiernych. Za innowacyjną również – na polu ekumenicznym – trzeba uznać jego doktrynę o komunii między kościołem katolickim i innymi Kościołami chrześcijańskimi, „jeszcze niedoskonałej, ale rzeczywistej i istniejącej”.

III

Kandydat – jako przewodniczący Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych – ma ponadto duże zasługi dla procesu kształtowania się świadomości Stolicy Apostolskiej, a tym samym Kościoła, w odniesieniu do roli prawa w tej wspólnocie. Dał temu wyraz wielokrotnie, m.in. podczas konferencji, sympozjów i kongresów naukowych. Tak np. podczas konferencji zorganizowanej w maju 2013 roku w Rzymie z okazji 30-lecia promulgowania nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego wskazał na powiązanie dzieła kodyfikacyjnego z nauką Soboru Watykańskiego II oraz na potrzebę dalszego dostosowywania prawa kościelnego do wymogów czasu. Jednocześnie zwrócił uwagę na nowe zjawiska w Kościele, które powinny znaleźć swój refleks w ustawodawstwie kościelnym (m.in. długotrwałość procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa czy migracje ludności). Wielokrotnie postulował reformę kościelnego prawa kanonicznego i zapowiedział jej przygotowywanie.

W trosce o dobro Kościoła kard. Francesco Coccopalmerio odważnie wypowiadał się podczas kongregacji kardynałów w okresie *sede vacante* na Stolicy Piotrowej w marcu 2013 roku. Jego postulaty i propozycje szły w kierunku potrzeby „udroźnienia” kanałów współdziałania poszczególnych dykasterii Kurii Rzymskiej z papieżem. Jego zdaniem Kuria Rzymska powinna stanowić bardziej operatywny organ wspierający Biskupa Rzymskiego w pełnieniu jego posługi wobec kościoła powszechnego.

O znaczeniu tego postulatu świadczy m.in. to, że zapoznał się z nim bliżej nowo wybrany papież Franciszek podczas audyencji prywatnej udzielonej kard. Francesco Coccopalmerio 25 kwietnia 2013 roku.

IV

Kandydat zdecydowanie występuje również w obronie prawa Bożego i nauki Kościoła. Na uwagę zasługuje tutaj w szczególności jego wypowiedź z 17 kwietnia 2013 roku podczas konferencji na Wolnym Uniwersytecie Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej w Rzymie, zorganizowanej przez tę uczelnię wspólnie z Katolickim Uniwersytetem *S. Cuore* w Mediolanie. Odnosząc się do tzw. małżeństw homoseksualnych Purpurat zauważył, że do prawa stanowionego nie można podchodzić „bałwochwalczo”. Dodał, że urzędnicy stanu cywilnego, którzy zdają sobie sprawę, że związków homoseksualnych nie można traktować na równi z małżeństwem, winni się odwoływać do klauzuli sumienia. Podkreślił przy tym, że wolność religijna jest zasadniczym prawem, pociągającym za sobą przekazywanie treści wiary, a należy do nich prawda, że rodzina opiera się na małżeństwie między mężczyzną i kobietą, otwartym na zrodzenie potomstwa.

V

Zasługą kard. Francesco Coccopalmerio jest i to, że w szczególny sposób wspiera kanonistów polskich. Wyraża się to m.in. w jego udziale w ich spotkaniach naukowych organizowanych przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich czy polskie uczelnie. Wystarczy wspomnieć o uczestniczeniu Kandydata w Kongresie Prawa Kanonicznego w Warszawie (wrzesień 2011 roku) czy w międzynarodowym sympozjum kanonistów w Gdańsku w dniach 10-11 września 2012 roku (wygłosił referat).

***

Dokonania kard. Francesco Coccopalmerio, przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, w pełni uzasadniają wniosek Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL o nadanie Mu najwyższego lauru uniwersyteckiego, jakim jest tytuł doktora *honoris causa* wymienionej Uczelni.

Płock, 31 maja 2013 r.

Ks. dr hab. Mirosław Sitarz, prof. KUL
Kierownik Katedry Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL

Recenzja

w sprawie nadania

Jego Eminencji Francesco Coccopalmerio

doktoratu *honoris causa* Katolickiego

Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Podjęta przez Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II inicjatywa nadania najwyższej godności akademickiej Jego Eminencji Francesco Coccopalmerio, Przewodniczącemu Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, uzasadniona zostanie według następującego porządku:

1. Osoba Doktoranta *honoris causa*.
2. Aktywność na płaszczyźnie naukowej.
3. Współpraca z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II.
4. Wniosek formalny o nadanie doktoratu *honoris causa*.

Osoba Doktoranta *honoris causa*

Francesco Coccopalmerio urodził się 6 marca 1938 r. w San Giuliano Milanese, w archidiecezji ambrozjańskiej, jako syn Alberto Coccopalmerio i Giuseppiny Ceppi. Sakrament chrztu świętego przyjął 14 marca

tęgo samego roku. Święcenia kapłańskie otrzymał 29 czerwca 1962 r. z rąk kard. Giovanni Battisty Montiniego, arcybiskupa Mediolanu, późniejszego papieża Pawła VI. Rok później uzyskał licencjat z teologii. Następnie został skierowany na studia do Rzymu w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, które ukończył w 1968 r. Na podstawie rozprawy: *Uczestnictwo akatolików w kulcie Kościoła katolickiego w praktyce i doktrynie Stolicy Apostolskiej od początku XVII wieku do współczesności (La partecipazione degli acattolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del secolo XVII ai nostri giorni)*, napisanej pod kierunkiem prof. Wilhelma Bertramsa, uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego. Jednocześnie studiował w Papieskiej Akademii św. Alfonsa w Rzymie, w której w 1970 r. uzyskał dyplom specjalizacji z teologii moralnej. Następnie w 1976 r. na Wydziale Prawa Katolickiego Uniwersytetu Świętego Serca w Mediolanie, pod kierunkiem prof. Orio Giacchi, doktoryzował się z prawa i tym samym został doktorem *utriusque iuris* i jednocześnie pracownikiem naukowo-dydaktycznym tejże Uczelni. W tym czasie pracował również w trybunale archidiecezji mediolańskiej oraz w kurii biskupiej, najpierw jako kanclerz, a następnie jako wikariusz biskupi.

W 1993 r. F. Coccopalmerio został prałatem honorowym Jego Świątobliwości. Dnia 8 kwietnia tego samego roku otrzymał od papieża Jana Pawła II nominację na biskupa tytularnego Celina oraz pomocniczego w diecezji mediolańskiej. Sakrę biskupią przyjął 22 maja 1993 r. w Bazylice św. Ambrożego. Jako biskup pomocniczy zajmował się głównie kwestiami prawnymi, dziedzinami kultury i dialogu ekumenicznego. W Konferencji Episkopatu Włoch od 1993 r. był członkiem rady ds. prawnych, a od 1999 jej przewodniczącym. Dnia 15 lutego 2007 r. papież Benedykt XVI podniósł go do godności arcybiskupa i mianował przewodniczącym Papieskiej Rady Tekstów Prawnych. W dniu 18 lutego 2012 r. został kreowany kardynałem. W marcu 2013 r. uczestniczył w konklawe.

Kard. F. Coccopalmerio jest także członkiem Kongregacji Nauki Wiary, Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan oraz Najwyższego Trybunału Sygnatury

Apostolskiej. Poza wyróżniającą się przez Niego działalnością w instytucjach kościelnych na centralnym szczeblu, nie można pominąć Jego udziału także w innych gremiach. Jako wybitny specjalista i doktor *utriusque iuris*, od 2008 r. pełni funkcję konsultanta Związku Katolickich Prawników Włoskich.

Aktywność na płaszczyźnie naukowej

Zainteresowania naukowe kard. F. Coccopalmerio koncentrują się przede wszystkim wokół dwóch nurtów badawczych, jakimi uczynił zagadnienia dotyczące *communicatio in sacris* oraz ustroju hierarchicznego Kościoła, głównie zaś parafii. Promowana przez Niego koncepcja parafii, jako wspólnoty wiernych, znalazła uznanie wśród kanonistów na całym świecie. Ponadto publikacje Kardynała odnoszą się do wspólnoty kościelnej, norm o chrześcijanach i prawa sakramentalnego. Badania przez Niego prowadzone zaowocowały licznymi publikacjami. Do najważniejszych należą: *La partecipazione degli acattolici al culto della chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni. Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico* (Brescia 1969); *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris. Un commento all'Istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1° giugno 1972* [„La Scuola Cattolica” 100 (1972), s. 458-471]; *De comunione ecclesiali iuxta doctrinam Vaticanii II* (w: *Investigationes theologico-canonicæ*, red. W. Bertrams, Roma 1978, s. 99-114), *Il Sinodo diocesano (c. 460-468)* (w: *Raccolta di scritti in onore di Pio Fedele*, red. G. Barberini, Perugia 1984, s. 407-416); *Temi pastorali del nuovo codice* (Brescia 1984); *I fedeli-laici e i sacramenti nel Codice di diritto canonico* [„Rivista di Pastorale Liturgica (Queriniana)” 25 (140) 1987, s. 13-19]; *Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico* [„Quaderni di Diritto Ecclesiale” 2 (1989), n. 2, s. 127-142]; *De parocia* (Roma 1991); *La pastorale dei fedeli che si trovano fuori dal loro territorio* (w: *Migrazioni e diritto ecclesiale. La pastorale della mobilità umana nel nuovo Codice di diritto canonico*,

Padova 1992, s. 193-200); *La parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico* (San Paolo Edizioni 2000); *Il legislatore ecclesiale e il legislatore civile. Note su un elemento del loro ruolo* (w: *Iustitia in caritate. Miscellanea di studi in onore di Velasio De Paolis*, red. J. J. Conn, Città del Vaticano 2005, s. 143-158); *Vereint im bischöflichen Dienst. Diözesanbischof und Titularbischöfe* (w: *Rechtskultur in der Diözese. Grundlagen und Perspektiven*, red. I. Riedel-Spangenberg, P. Boekholt, Freiburg 2006, s. 322-342); *Communicatio in sacris – uczestniczenie katolików z ochrzczoneymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego* (w: *Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, K. Dziub, Lublin 2010, s. 9-31); *Die kirchliche communio. Was das Konzil sagt und worüber die Codices schweigen* (w: *Der Kirbenaustritt im staatlichen und kirchlichen Recht*, red. E. Güthoff, H. Pree, Freiburg 2011, s. 90-123); *Credere e amare Dio con cuore indiviso* (w: *Vivere di fede. Contributo all "Anno della Fede" (2012-2013)*, red. A. Di Maio, Città del Monte-Roma 2013, s. 276-278).

W pracy naukowo-badawczej F. Coccopalmerio zajmował się także analizą schematów przygotowywanych w czasie reformy prawa kanonicznego, o czym świadczą następujące pozycje w Jego obszernej bibliografii: *L'aggiornamento del diritto della Chiesa. A che punto sono i lavori per la riforma del codice?* [„La Scuola Cattolica” 101 (1973), s. 518-529]; *De collegialitate episcopali in schemate emendato (1970) L.E.F. et de collatione cum doctrina Vaticani II* [„Periodica de re morali canonica liturgica” 62 (1973), s. 69-98]; *Communicatio in sacris iuxta schema novi Codicis* [„Periodica de re morali canonica liturgica” 71 (1982), s. 397-410]. Ponadto w 1988 r. uczestniczył w inicjatywie utworzenia czasopisma naukowego „Quaderni di Diritto Ecclesiale” (Mediolan 1988-). Jest członkiem komitetu redakcyjnego lub rady naukowej wielu czasopism kanonistycznych.

Pod przewodnictwem Kard. F. Coccopalmerio Papieska Rada Tekstów Prawnych organizowała w Rzymie rocznice 25-lecia i 30-lecia promulgacji *Kodeksu Prawa Kanonicznego* (2008 i 2013) oraz 20-lecia wejścia w życie *Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich* (2010), których owocem są następujące publikacje: *La legge canonica nella vita della Chiesa. Indagine e*

prospettive nel segno del recente magistero pontificio. Raccoglie gli Atti del Convegno di Studio tenutosi nel XXV anniversario della promulgazione del Codice di Diritto Canonico (Libreria Editrice Vaticana 2009, ss. 192) oraz *Il Codice delle Chiese Orientali. La storia, le legislazioni particolari, le prospettive ecumeniche. Raccoglie gli Atti del Convegno di Studio tenutosi nel XX anniversario della promulgazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali* (Libreria Editrice Vaticana 2011, ss. 490).

Współpraca z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II

Współpraca Kard. F. Coccopalmerio z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II przejawia się przede wszystkim w czynnym uczestnictwie w międzynarodowych wydarzeniach organizowanych przez Uniwersytet i jego poszczególne agendy. W 1993 r. brał udział w VIII Międzynarodowym Kongresie Prawa Kanonicznego pt. *Kościół-Państwo we współczesnych systemach prawnych*, który odbył się w naszej *Alma Matris*. W Polsce Kardynał wygłosił dwa referaty podczas międzynarodowych konferencji naukowych zorganizowanych przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich oraz Katedrę Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL. W Częstochowie w 2009 r. przedstawił prelekcję pt. *Communicatio in sacris – uczestniczenie katolików z ochrzczonymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego*, zaś w Gdańsku w 2012 r. wykład pt. *Koncepcja parafii w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*. W dowód zasług dla Stowarzyszenia Kanonistów Polskich w 2009 r. został przyjęty w poczet jego członków honorowych. Ponadto Kard. Coccopalmerio od wielu lat współpracuje z ks. prof. dr hab. Józefem Krukowskim, pracownikiem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (od 1964 roku), byłym dziekanem Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Prawnych KUL (1978-1987) i konsultorem Papieskiej Rady Tekstów Prawnych (od 1985 roku).

Wniosek formalny o nadanie doktoratu *honoris causa*

Mając na względzie bardzo duże dotychczasowe zasługi i wielopłaszczyznowe osiągnięcia organizacyjne i dydaktyczne Kardynała Francesco Coccopalmerio, a zwłaszcza Jego wkład w rozwój i stosowanie prawa kanonicznego w Kościele powszechnym, posługę duszpasterską w diecezji mediolańskiej oraz działalność jako Przewodniczącego Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, członka Kongregacji Nauki Wiary, Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan oraz Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, jestem w pełni przekonany, że kard. Francesco Coccopalmerio zasługuje na nadanie tytułu doktora *honoris causa* Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Uważam, że wyróżnienie to byłoby głębokim uznaniem dla Jego Eminencji i Jego niezwykłych osiągnięć naukowych, wzorowej postawy moralnej, jak również ofiarnej pracy dla dobra Kościoła.

Lublin, 31 maja 2013 r.

Ks. prof. dr hab. Józef Krukowski

Laudacja

*Eminencjo, Najdostojniejszy Księżę Kardynale,
Ekscelencje – Księżę Arcybiskupie i Księża Biskupi, Magnificencjo Najdostoj-
niejszy Księżę Rektorze, Wysoki Senacie Akademicki, Wielce Szanowni Przedsta-
wicieli świata nauki, Drodzy Przyjaciele!*

Senat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II powie-
rzył mi zaszczytne zadanie, abym uzasadnił przyznanie Kard. Francesco
Coccopalmerio najwyższej godności akademickiej, tytułu doktora *honoris
causa*. Na wstępie pragnę zauważyć, że zadanie to jest jednocześnie ła-
twe i trudne. Jest to zadanie łatwe, ponieważ nasz Laureat – należy do
najbliższych współpracowników dwóch kolejnych papieży – Benedykta
XVI i Franciszka, a jednocześnie jest profesorem wydziałów teologicz-
nych i prawa kanonicznego w Mediolanie i w Rzymie. Jednakże jest to
zadanie trudne do wyczerpującego przedstawienia w krótkim czasie. Po-
staram się więc zwrócić uwagę tylko na najistotniejsze momenty z Jego
życia i działalności publicznej.

I

Nasz dzisiejszy Laureat urodził się na ziemi włoskiej w San Giuliano
Milanese w 1938 r. W 1962 przyjął święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego

arcybiskupa Mediolanu kard. Jana Chrzyciela Montiniego, późniejszego papieża Pawła VI. Wszechstronną formację duchową, intelektualną i pastoralną zdobywał najpierw na Wydziale Teologicznym Italii Północnej w Mediolanie, a następnie na Wydziale Prawa Kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Gregorianum w Rzymie, gdzie uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego na podstawie pracy „La partecipazione degli acatolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall’inizio del sercolo XVII ai nostri giorni – Uczestnictwo akatolików w kulcie Kościoła Katolickiego w praktyce i w doktrynie Stolicy Apostolskiej od początku XVII wieku do dnia dzisiejszego”, napisanej pod kierunkiem prof. Wilhelma Bertramsa, wybitnego twórcy nowej dyscypliny naukowej, zwanej teologią prawa. Jednocześnie odbył studia w zakresie teologii moralnej na Papieskiej Akademii Alfonsianum w Rzymie, uwieńczone licencjatem. Po powrocie do Mediolanu podjął studia na Wydziale Prawa Katolickiego Uniwersytetu Najświętszego Serca w Mediolanie, które w 1976 r. uwieńczył doktoratem nauk prawnych w zakresie prawa na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem sławnego profesora Orio Giacchi. Nasz Laureat posiada więc wszechstronną formację teologiczną i prawniczą. Posiada dwa doktoraty: jeden w zakresie prawa kanonicznego a drugi w zakresie prawa.

II

Po ukończeniu studiów ks. dr Francesco Coccopalmerio pracował w administracji i sądownictwie kościelnym. W Kurii Arcybiskupiej w Mediolanie sprawował coraz to wyższe i trudniejsze urzędy: najpierw adwokata generalnego w Kurii Arcybiskupiej, następnie sędziego Trybunału Archidiecezjalnego, kanclerza i wikariusza biskupiego Archidiecezji Mediolańskiej do spraw prawnych, dialogu i ekumenizmu.

W kwietniu 1993 został przez papieża Jana Pawła II mianowany biskupem pomocniczym Arcybiskupa Mediolańskiego i konsekrowany

przez kard. Carlo Maria Martini w bazylice św. Ambrożego w Mediolanie 22 maja 1993 r. Jako zawołanie swojej posługi biskupiej przyjął słowa psalmisty „Justus ut palma florebit” – Sprawiedliwy zakwitnie jak palma (Ps.92).

Zakres Jego działalności biskupiej podlegał stopniowemu rozszerzeniu – na cały Kościół we Włoszech i na Kościół powszechny. W ramach Konferencji Biskupów Włoskich pełnił bowiem funkcje członka rady do spraw prawnych (od 1993) a następnie przewodniczącego tej rady (od 1999).

Papież Benedykt XVI w dniu 15 lutego 2007 r. podniósł Go do godności arcybiskupa i w dowód uznania dla Jego biegłości w prawie mianował Go przewodniczącym Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, bardzo ważnej dykasterii Kurii Rzymskiej. Następnie 18 lutego 2012 r. kreował Go kardynałem, czyli członkiem Kolegium Kardynalskiego, do którego zadań należy wybór nowego papieża. Po zrzeczeniu się przez Benedykta XVI dalszego sprawowania swego urzędu, kard. Coccopalmerio przepowiedział, że nowy papież będzie z Ameryki Południowej. I tak się stało. W marcu 2013 r. nowym biskupem Rzymu został wybrany arcybiskup Buenos Aires kard. Jorge Mario Bergoglio, który przyjął imię Franciszka i zadziwiał świat prostotą i radością Ewangelii.

Kard. Coccopalmerio wspomaga papieża Franciszka w pracy nad reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego oraz Kurii Rzymskiej, aby była coraz sprawniejszym instrumentem w pełnieniu przez Biskupa Rzymu posługi prymacjalnej w Kościele i misji ewangelizacyjnej Kościoła w świecie, np. proponuje ustanowienie moderatora Kurii Rzymskiej. Jako członek Kolegium Kardynałów kard. Coccopalmerio jest członkiem kilku dykasterii Kurii Rzymskiej: Kongregacji Doktryny Wiary, Kongregacji ds. Kanonizacyjnych, Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan oraz Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej.

Zadania kard. Coccopalmerio, jako przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, są rozległe. Obejmują one cztery kategorie. Pierwszą jest dokonywanie autentycznej wykładni norm prawnych

zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego – dla Kościoła Łacińskiego – i w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich. Jest to uczestnictwo zastępcze w sprawowaniu najwyższej władzy ustawodawczej w Kościele powszechnym, polegające na udzielaniu wyjaśnień na wątpliwości dotyczące znaczenia norm zawartych w Kodeksie i przedkładanie ich Papieżowi do zatwierdzenia. Mają one takie samo znaczenie co interpretowana ustawa. Drugie zadanie dotyczy kontroli aktów prawnych stanowiących przez inne dykasterie Kurii Rzymskiej, aby były sporządzone zgodnie z normami prawa i poprawnie co do formy. Zadanie to obejmuje także kontrolą aktów normatywnych organów niższych od Stolicy Apostolskiej – konferencji biskupów i synodów prowincjalnych i plenarnych – w celu uzyskania rekognicji. Trzecim zadaniem jest wydawanie orzeczeń na prośbę zainteresowanych osób, czy akty normatywne wydane przez przełożonych Kościołów partykularnych są zgodne z normami prawa powszechnego. Czwarte zadanie polega na udzielaniu opinii doradczych innym dykasteriom Kurii Rzymskiej i wyjaśnianie wątpliwości dotyczących sprawowania władzy wykonawczej. Najogólniej mówiąc, organ władzy sprawowany przez kard. Coccopalmerio spełnia w Kościele funkcje analogiczną do tej, jaką spełniają trybunały konstytucyjne we współczesnych państwach.

Ponadto kard. Coccopalmerio od 2008 r. jest konsultantem Centrali Unii Włoskich Prawników Katolickich.

III

Szanowni Państwo,

zapewne trudno jest znaleźć drugiego człowieka, który tak jak kard. Francesco Coccopalmerio łączy bogatą działalność organizacyjną z intensywną pracą naukową – dydaktyczną i badawczą – na poziomie uniwersyteckim. Najpierw był wykładowcą prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym Italii Północnej, a następnie profesorem na Wydziale

Prawa Kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Gregorianum w Rzymie. Jest On autorem 16 monografii i blisko dwustu rozpraw, artykułów i recenzji opublikowanych w różnych językach, m.in. w języku polskim. Publikacje te dotyczą zagadnień należących do teologii prawa, dogmatyki prawa kanonicznego i teologii pastoralnej.

Począwszy od rozprawy doktorskiej przedmiotem zainteresowań badawczych Kardynała jest problematyka ekumeniczna, zwłaszcza dotycząca współuczestnictwa akatolików z katolikami w kulcie Kościoła katolickiego, szczególnie w sprawowaniu sakramentu Eucharystii, rozpatrywana w aspekcie historycznym i współczesnym.

Punktem wyjścia w dociekaniach Autora jest pojęcie Kościoła jako *communio fidelium* – wspólnoty wiernych i zagadnienia związane z urzeczywistnianiem jej w praktyce duszpasterskiej. W oparciu o analizę dokumentów Soboru Watykańskiego II i dwóch kodeksów prawa kanonicznego wyjaśnia On pojęcie komunii kościelnej, wyróżniając wymagania konieczne do zaistnienia: komunii podstawowej i komunii pochodnej. Stwierdza on, że komunია podstawowa obejmuje komunię wiernych ochrzczonych z Chrystusem oraz pełną i niepełną komunię wiernych z Kościołem. Jednocześnie stawia problemy dotyczące pełnej zdolności wiernych do uczestniczenia w komunii, w szczególności przez przyjmowanie sakramentów świętych, zwłaszcza sakramentu pokuty i Eucharystii, oraz problemy dotyczące utraty zdolności wiernych do uczestniczenia w sakramentalnych aktach kultu. Autor stawia tezę, że ostateczne rozstrzygnięcie tej kwestii należy do najwyższej władzy kościelnej, która ustala znaczenie ontologiczne i funkcjonalne danych aktów kultu i ustala, czy dana rzeczywistość kultu oznacza pewien rodzaj czy pewien stopień komunii kościelnej.

Druga grupa zagadnień, którym Kard. Coccopalmerio poświęcił najwięcej uwagi w swych publikacjach, dotyczy parafii, która – Jego zdaniem – winna być pojmowana bardziej jako wspólnota wiernych aniżeli jednostka organizacyjna w diecezji.

Kard. Francesco Coccopalmerio łącząc po mistrzowsku pracę przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z działalnością naukową stał się jednym z największych współczesnych autorytetów w dziedzinie prawa kanonicznego. Niewątpliwie należy On już do klasyków nauki prawa kanonicznego.

W analizowaniu pojęcia prawa kanonicznego szczególną uwagę zwraca On na podmiotowe prawa wiernych i ich ochronę w Kościele. Zwraca uwagę na wymóg poszukiwania prawdy obiektywnej i uzyskania przez sędziego pewności moralnej w procesie sądowym. Wskazuje na oryginalne elementy prawa kanonicznego, wynikające z konieczności respektowania przesłanek teologicznych. W kontekście aksjologii prawa podjął problematykę prawa naturalnego we współczesnym świecie dotkniętym kryzysem wartości, zaistniałym pod wpływem pozytywistycznej filozofii prawa, opartej na relatywizmie etycznym. Prawo naturalne wpisane w serca ludzi – Jego zdaniem – powinno stanowić podstawę dialogu między katolikami i ludźmi o innych przekonaniach światopoglądowych.

Kard. Coccopalmerio w rozważaniach na temat prawa obowiązującego w każdej społeczności ludzkiej wykazuje, że w razie kolizji między prawem naturalnym i prawem stanowionym (pozytywnym) pierwszeństwo należy przyznać nakazowi prawa naturalnego. Dotyczy to zwłaszcza poszanowania klauzuli sumienia. Prawda o prawie naturalnym zawiera podstawowe nakazy ludzkiego postępowania, nacechowane powszechnością i niezmiennością. Prawo to jest powszechne, gdyż rozciąga się na wszystkich ludzi, bez względu na ich przynależność kulturową. Prawo to stanowi podstawę porządku moralnego i powinno stanowić podstawę porządku prawnego stanowionego przez władze państwowe w skali krajowej i międzynarodowej.

Szanowni Państwo,

kard. Coccopalmerio nie poprzestaje na intensywnej pracy za biurkiem, lecz w celu nawiązania współpracy z ludźmi w terenie odbywa liczne podróże do różnych części świata. W tym celu kilkakrotnie uczestniczył

w konferencjach naukowych kanonistów polskich – w Częstochowie, w Gdańsku, w Warszawie i w Kielcach, a dzisiaj jest w Lublinie.

Eminencjo, Najdostojniejszy Laureacie!

Godność doktora *honoris causa*, którą dzisiaj otrzymujesz, jest wyrazem naszego uznania dla Twoich wybitnych osiągnięć w pracy organizacyjnej i naukowej a jednocześnie naszej głębokiej wdzięczności za Twój wkład do pracy dla dobra wspólnego osoby ludzkiej, odkupionej przez Chrystusa. Wraz z tym dyplomem przyjmij nasze najlepsze życzenia dalszej owocnej pracy w blaskach miłości i mądrości Bożej.

Kardynał Francesco Coccopalmerio
Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych

Rozważania na temat tożsamości prawa kanonicznego

Prawo kanoniczne, podobnie jak prawo w sensie ogólnym, niełatwo jest pojmowane jako przedmiot miłości. Istotnie, często zdarza się spotykać wiernych, którzy pomimo że posiadają bogate życie duchowe, przejawiają obojętność wobec prawa i krytykują je, bądź w skrajnych przypadkach, negują prawo uważając za wątpliwą kompatybilność norm prawnych z Ewangelią.

Możemy wobec tego zadać sobie pytanie: dlaczego żywią oni taką antypatię, która wydaje się być spontaniczna i powszechna, w stosunku do prawa? Możemy również zawęzić pytanie co do tego, jakie są przyczyny antypatii bądź niechęci ludzi w stosunku do prawa? Moje doświadczenie pozwala mi zrozumieć, że realistycznie rzecz ujmując, przyczyny te tkwią w pewnej psychologicznej postawie człowieka, w pewnego rodzaju nieprzyjemnym uczuciu, niemalże niepokoju i to w podwójnym znaczeniu.

Z jednej strony w odczuciu normy prawnej rozumianej jako obowiązek, który stanowi ograniczenie, a zatem przeszkodę dla wolności osobistej. Z drugiej strony wobec prawodawcy rozumianego jako podmiot, a konkretnie podmiot osobowy, który stanowi dla nas normę prawną w formie nakazu, tak więc wchodzi w sposób dominujący w świętą sferę wolności osobistej. W tej sytuacji zakłopotania, przede wszystkim

psychologicznego, osoba przestrzega normy prawne, czyli wypełnia obowiązki w nich zawarte lecz bez miłości.

Rozważania te uświadamiają nam, że gdy myślimy o prawie, myślimy o nim spontanicznie, jak o obcej nam rzeczywistości, która pochodzi z zewnątrz, znajduje się ponad nami, jak coś mrocznego, coś niezrozumiałego, coś nie naszego, zatem nieprzyjemnego, wręcz zdecydowanie antypatycznego oraz trudnego do zaakceptowania i praktykowania. Oczywistym jest, że rodzi się wówczas w stosunku do prawa istotna koncepcja pogardy i z pewnością brak umiłowania.

Powinniśmy odzyskać szacunek do prawa i w związku z tym umiłowić prawo. Chciałbym od razu wyrazić moje głębokie przekonanie: nie zrozumiemy norm prawnych bez zrozumienia obowiązku i nie zrozumiemy obowiązku bez zrozumienia prawa, ale nie zrozumiemy tych trzech rzeczywistości, jeśli nie zrozumiemy osoby. Moje wystąpienie będzie podzielone zatem na następujące punkty: I. Osoba; II. Prawo; III. Prawo i obowiązek; IV. Prawo, obowiązek oraz norma prawna. Ze względu na ograniczenie czasowe nie możemy rozwinąć pierwszych trzech punktów i musimy ograniczyć się do kilku podstawowych elementów. Rozwiniemy natomiast czwarty punkt.

I. Osoba

Stosunkowo prosta analiza wspólnoty Kościoła sugeruje, aby nasze rozważania rozpocząć od osoby, od osoby wierzącej, od osoby w Kościele.

Otóż, osoba posiada dobra osobiste. Dzielą się one na dwa rodzaje: niektóre z nich możemy nazwać „wpisanymi”, ponieważ leżą już w naturze ludzkiej (na przykład dobre imię lub wolność wyboru własnego stanu życia kościelnego patrz: kan. 220, 219), inne dobra możemy nazwać „nabytymi”, ponieważ nie są jeszcze w naturze ludzkiej, ale z czasem staną

się jej częścią (na przykład dobra duchowe Kościoła, a w sposób szczególny, przepowiadanie słowa Bożego, udzielanie sakramentów patrz kan. 219).

Oczywistym więc jest, że takie dobra są dla osoby życiowymi dobrami, gdyż bez nich osoba nie istniałaby lub przestałaby istnieć. Z tego oczywistego powodu osoba potrzebuje chronić dobra wpisane w jej naturę oraz otrzymać dobra nabyte.

II. Prawo

a) Należy zdecydowanie uściślić, że koncepcja i pojęcie prawa zawierają pewną treść, a więc mają swoje znaczenie po części niezmiennie po części zróżnicowane w zależności od rodzaju dóbr osobistych.

We wszystkich przypadkach prawo oznacza potrzebę pewnego działania. W przypadku dóbr wpisanych w naturę ludzką, prawo oznacza potrzebę powstrzymania się od takich działań, które im szkodzą, innymi słowy poszanowanie tych dóbr.

Ponieważ osoba posiada dobre imię lub wolność wyboru własnego stanu życia i dlatego ma potrzebę zachowania tych dóbr, w konsekwencji ma prawo, to znaczy potrzebę, powstrzymania się od takich działań, które im szkodzą, innymi słowy, poszanowanie dobrego imienia lub wolności wyboru własnego stanu życia (patrz kan. 220; 219).

W przypadku dóbr nabytych prawo oznacza potrzebę świadczenia przedmiotowego dobra.

Ponieważ każda osoba ma potrzebę otrzymania dóbr duchowych Kościoła, w konsekwencji ma prawo, to znaczy potrzebę otrzymania od świętych Pasterzy przepowiadania słowa Bożego oraz udzielania sakramentów (patrz kan. 213). Jednym słowem, prawo oznacza: potrzebę otrzymania szacunku w stosunku do dóbr wpisanych w naturę człowieka oraz świadczenie dóbr nabytych.

b) Skutecznym kluczem hermeneutycznym w zrozumieniu prawa rozpatrywanego jako potrzeba otrzymania konkretnego działania, jest oczywiście zdanie sobie dokładnie sprawy z tego, co znaczy potrzeba. Powiedzmy od razu, że to pojęcie powinno być rozważane jako konieczność życiowa potrzebna do istnienia osoby i jej rozwoju.

Jeżeli pomyślimy o dobrach osobistych i ich znaczeniu z łatwością otrzymamy niewątpliwy dowód na potwierdzenie tej definicji. W rzeczywistości właśnie dobra osobiste są koniecznością życiową. Z tego względu ostatecznie możemy zrozumieć w sposób zadowalający, że prawo jako potrzeba powinno być rozpatrywane jako konieczność życiowa w celu otrzymania szacunku do dóbr wpisanych w naturę człowieka oraz świadczenia dóbr nabytych.

c) Innym kluczem hermeneutycznym do zrozumienia prawa uważanego za potrzebę, za konieczność życiową, to uznanie go nie jako rzeczywistość czysto koncepcyjna lub abstrakcyjna, ale jako rzeczywistość, której osoba jest częścią. Ściślej mówiąc uznanie prawa jako status osoby lub jako samą osobę, która znajduje się w tym stanie, lub jako osobę, która ma konkretną potrzebę szacunku lub rozwoju.

Ostatecznie, prawo należy uznać jako strukturę osoby, jako jej aspekt, jednym słowem jako rzeczywistość istotnie wewnętrzną osoby. Możemy również powiedzieć, że nie istnieje prawo, lecz istnieje osoba, która posiada prawo. Nie istnieje prawo otrzymania szacunku lub rozwoju, lecz istnieje osoba, która posiada życiową konieczność otrzymania szacunku i rozwoju. Przychodzi na myśl słynna formuła Rosminiego: „Osoba jest istniejącym prawem” (...).

d) Uznawszy prawo jako życiową konieczność otrzymania szacunku i rozwoju i jednocześnie uznawszy je jako rzeczywistość istotnie wewnętrzną osoby, dochodzi się ostatecznie do stwierdzenia, że osoba posiadająca prawo znajduje się w sytuacji, którą możemy określić jako prowizoryczną lub wręcz w sytuacji ubóstwa. Przyczyna jest zrozumiała: ochrona dóbr wpisanych w naturę ludzką lub świadczenie dóbr nabytych nie zależy absolutnie od osoby posiadającej je. Zależy natomiast od

innych osób oraz od ich zachowania w sposób pozytywny lub negatywny w stosunku do ochrony lub świadczenia dóbr. Osoba znajduje się więc w sytuacji całkowitej zależności od zachowania innych osób i w tym sensie mówimy o prowizoryczności a także ubóstwie.

e) Powyższy stan prowizoryczności – ubóstwa niesie ze sobą następny stan, który możemy określić jako obawę lub wręcz lęk. Sytuacja ta prowadzi osobę do porównywania się do innych osób, od których jest ona zależna oraz do przyjęcia postawy wzywającej i oczekującej. Jak głós ubogiego, który prosi o pomoc. W tym konkretnym sensie możemy porównać prawo do stanu głodu i pragnienia, gdzie przez głód należy rozumieć życiową potrzebę otrzymania szacunku i świadczenia dobra osobistego. Ten głód i pragnienie powinny być zaspokojone, w związku z tym możemy obecnie porozmawiać o obowiązku.

III. Prawo i obowiązek

a) Prawo i obowiązek, są ze sobą powiązane w sposób istotny, który możemy określić jako logiczne następstwo: najpierw prawo, później obowiązek. W tym konkretnym sensie: prawo określa obowiązek zarówno istnienie obowiązku, jak również aspekty obowiązku.

Prawo określa istnienie obowiązku, ponieważ istnieje obowiązek, tak jak istnieje prawo, tam gdzie jest prawo, tam jest również obowiązek.

Prawo określa aspekty obowiązku, ponieważ obowiązek przyjmuje ten konkretny aspekt, w którym przedstawione jest prawo. W związku z tym prawo do zachowania szacunku w stosunku do dóbr wpisanych w naturę ludzką określa obowiązek poszanowania przedmiotowych dóbr, prawo do świadczenia kolejnych dóbr określa obowiązek świadczenia przedmiotowych dóbr.

b) Tak jak stwierdziliśmy powyżej, że prawo powinno być uważane za życiową konieczność w stosunku do osoby posiadającej prawo, tak teraz

możemy dowieść, że również obowiązek powinien być uważany za życiową konieczność w stosunku do osoby posiadającej prawo.

Tak jak stwierdziliśmy powyżej, że prawo powinno być uważane za stan osoby lub za samą osobę, która znajduje się w takim stanie, teraz możemy dowieść, że również obowiązek powinien być uważany za stan osoby lub jako osoba, która znajduje się w takim stanie. Tak prawo jak i obowiązek ostatecznie można uznać jako strukturę osoby, jako jej aspekt, jednym słowem, jako rzeczywistość istotnie wewnętrzną osoby. Na tym etapie również możemy powiedzieć, że nie istnieje obowiązek, natomiast istnieje osoba posiadająca prawo. Nie istnieje obowiązek poszanowania i świadczenia dobra, ale istnieje osoba, która ma życiową konieczność poszanowania i świadczenia dobra. W tym przypadku również obowiązuje wspomniane stwierdzenie Rosminiego o osobie, która powinna być uważana za istniejące prawo-obowiązek.

d) Obecnie konieczne jest pozostawienie poziomu ontologicznego, w którym opisaliśmy stan osoby posiadającej obowiązki i zajęcie się poziomem gnoseologicznym, w którym pojawia się osoba, która zna i akceptuje swoje obowiązki. Istotnie w stosunku do osoby posiadającej prawo, osoba posiadająca obowiązki reaguje w dwóch momentach lub dokonuje dwóch aktów.

Początkowo osoba dokonuje aktu rozumu, dzięki któremu poznaje istnienie prawa innej osoby i w następstwie logicznym poznaje odpowiedni obowiązek, to jest jej obowiązek. Następnie osoba dokonuje aktu woli, dzięki któremu przyjmuje swój obowiązek.

Jednocześnie możemy uznać, że osoba posiadająca prawo nie ogranicza się do wiedzy – nazwijmy ją – aseptycznej, lecz zwraca uwagę na sytuację egzystencjalną, w której znajduje się druga osoba. W ten sposób sprawia, że jej stan niepewności – ubóstwo – i stan obawy rodzi wołanie o pomoc i oczekiwanie odpowiedzi, również z punktu widzenia wyłącznie emocjonalnego, także stają się jej stanem. Możemy powiedzieć, że nadstawia ucha na głos ubogiego.

Z tego, co zostało powiedziane, możemy wydobyć istotną tożsamość obowiązku. Istotnie, obowiązek stanowi – mówiąc bardziej dokładnie – odpowiedź jednej osoby na prawo drugiej osoby, podobnie jak odpowiedź na wołanie o pomoc, w ścisłym sensie odpowiedź na pytanie o szacunek i o rozwój. Możemy sądzić, że głód i pragnienie, od których obrazowo rozpoczęliśmy, mogą być skutecznie zaspokojone.

g) Jeżeli jest tak, jak to opisaliśmy, zrozumiemy natychmiast, że obowiązek jest określeniem miłości, jest wyrażeniem miłości, tam, gdzie oczywiście przez miłość rozumiemy działania, które niosą osobie dobro. Dlatego też powstrzymanie się od zniszczenia dóbr wpisanych w naturę człowieka lub świadczenie dóbr nabytych należą do zachowań lub działań, które niosą osobie dobro, są więc aktami miłości. Natychmiast pojawiają się w pamięci dwa wątki z Biblii: przypowieść o dobrym Samarytaninie oraz myśl Pawła na temat istniejącej relacji pomiędzy obowiązkiem i miłością.

W przypowieści o dobrym Samarytaninie z łatwością odnajdziemy elementy wskazane powyżej: dobry Samarytanin spotyka ofiarę napaści zbójców, wie, że biedak ma potrzebę, ma konieczność, ma prawo do otrzymania tych dóbr, które pozwolą mu na przeżycie, zna swój obowiązek niesienia pomocy, decyduje się więc odpowiedzieć na wołanie o pomoc, udzielając natychmiastowej opieki i następnie zapewniając mu transport do gospody (Łk 10, 25-37). W poglądzie Pawła odnajdujemy natychmiast relację łączącą obowiązek oraz miłość: albowiem przykazania: nie cudzołóż, nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj i wszystkie inne (innymi słowy – możemy powiedzieć w języku technicznym – nie niszczyć dóbr wpisanych w naturę ludzką lub świadczyć następne dobra) streszczają się w tym nakazie: „Miłuj bliźniego swego jak siebie samego. Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa.” (Rz 13, 9-10); „... miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie! Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego” (Ga 5, 13-14).

IV. Prawo, obowiązek i norma prawna

Na tym etapie możemy podjąć rozważania o normie prawnej, czyniąc następujące spostrzeżenia.

a) Pierwszy krok do zrozumienia normy prawnej może polegać na zastanowieniu się nad pracą prawodawcy w procesie stanowienia norm.

Powyżej stwierdziliśmy: podobnie jak prawo określa obowiązek, tak znajomość prawa określa znajomość obowiązku, czyli akceptację obowiązku. Takie następstwo, ontologiczne i gnoseologiczne, pomiędzy prawem a obowiązkiem obowiązuje również w stosunku do pracy ustawodawcy.

Możemy rzeczywiście podkreślić, że prawodawca w ustanawianiu normy prawnej reaguje w dwóch momentach lub dokonuje dwóch aktów. Początkowo dokonuje on aktu poznania, w którym uznaje istnienie prawa i w idealnie logicznym następstwie uznaje odpowiadający mu obowiązek. Następnie dokonuje aktu woli, którym z jednej strony przyjmuje obowiązek, o którym powyżej, z drugiej strony definiuje ten obowiązek jako własny nakaz, innymi słowy, ustanawia normę prawną i przedstawia ją odbiorcom.

Na podstawie powyższego możemy stwierdzić: podobnie jak prawo określa znajomość obowiązku i w następstwie akceptację obowiązku, tym samym znajomość prawa oraz odpowiadającego mu obowiązku przez prawodawcę, określa przyjęcie obowiązku, a więc ustanowienie normy prawnej ze strony ustawodawcy.

b) Warto zastanowić się jeszcze chwilę nad czynnościami prawodawcy.

Przede wszystkim należy podkreślić związek pomiędzy dwoma aktami. Akt poznania poprzedza i określa akt woli: jeżeli ustawodawca zna i tylko wówczas, gdy zna on prawo, można ustanowić obowiązki; tylko wówczas gdy wie, jakie są dobra, zarówno do poszanowania jak i do świadczenia, może stanowić obowiązki, zarówno poszanowania jak i świadczenia. Prawo, które określa obowiązek zwane jest tradycyjnie „ratio legis”.

Należy sprecyzować charakter aktu woli, którego dokonuje prawodawca w stanowieniu normy prawnej. Można by było pokusić się o stwierdzenie, że taka wola jest bezwarunkowa i wolna od wszelkich wcześniejszych ustaleń, tak aby prawodawca stanowił prawo według własnej woli lub według własnego wyboru. Natomiast jest prawdą, że prawodawca chce obowiązku tylko w relacji z prawem, chce ograniczyć się wyłącznie do prawa. Innymi słowy ustawodawca nie może – ujmijmy to w ten sposób – wymyślić obowiązku, według własnej woli, jeżeli nie ma związku z prawem, jeżeli nie jest określony prawem. Prawodawca ogranicza się do wskazania, to znaczy do stanowienia prawa, obowiązku obiektywnie istniejącego i przez niego obiektywnie wyróżnionego. Wola prawodawcy, stanowienie prawa ma więc obiektywną motywację. Nie ma i mieć nie może natomiast motywacji czysto przedmiotowej. Innymi słowy, akt prawodawcy nie jest i nie może być aktem arbitralnym i z tego powodu aktem władczym, gdzie przez akt arbitralny rozumiemy stanowienie przez prawodawcę tego, co mu się podoba, nie mając żadnej obiektywnej przyczyny i gdzie przez akt władczy rozumiemy stanowienie przez prawodawcę prawa bez przedstawienia jakiegokolwiek obiektywnej motywacji.

Pomiędzy aktem wolnej woli oraz aktem władczym jest oczywista zależność: akt wolnej woli logicznie przekłada się na akt władczy. „Ratio legis” oraz obiektywna motywacja woli prawodawcy w stanowieniu prawa są ewidentnie tym samym.

c) Podwójny akt prawodawcy, który nakreślił powyżej pozwala nam – ujmijmy to w ten sposób – wejść do przybytku prawa, pozwala nam poznać jego serce.

I rzeczywiście, jeżeli to prawda, że ustawodawca w procesie stanowienia norm prawnych wie o istnieniu prawa i stanowi odpowiedni obowiązek, to znaczy, że normy prawne zawierają obowiązek oraz prawo, obowiązek określony przez prawo. Możemy stwierdzić, że normy prawne utożsamiają się z tym obowiązkiem. W rzeczywistości każde prawo, nawet najbardziej skomplikowane zawiera ostatecznie obowiązek i mogłoby się

streścić oraz zamknąć w obowiązku w nim zawartym. Z tego powodu powiedzenie „ustawa” czy powiedzenie „obowiązek zawarty w ustawie” oznacza to samo, pierwszy termin wydaje się być brachylogią drugiego. Wynika stąd, że znaczenie i wartość obowiązku określają bezpośrednio znaczenie i wartość ustawy, która konkretnie zawiera taki obowiązek.

Z kolei to znaczy, że podstawowym postulatem hermeneutycznym w celu zrozumienia i oceny ustawy jest znajomość i ocena obowiązku w nim zawartego. To sprawia, iż koniecznym staje się ponowne zastanowienie się nad tym, co stwierdziliśmy wcześniej na temat obowiązku: obowiązek uznany został jako odpowiedź na prawo jako wskazanie miłości.

Również norma prawna powinna być uważana za odpowiedź na prawo, jako wskazówka miłości. Mówiąc odwrotnie: jeżeli norma prawna – jak może się zdarzyć – nie będzie zawierała obowiązku mającego powyższe cechy charakterystyczne, nie powinna być uznawana za normę.

d) Po przypomnieniu tego, koniecznym jest przejście do kolejnego etapu i udzielenie następującego wyjaśnienia, które jest bardzo delikatne, ale niezbędne do zrozumienia dalszego ciągu wystąpienia: inną kwestią jest obowiązek ogólnie rozumiany, a inną obowiązek zawarty w treści normy prawnej. Obowiązek zawarty w treści normy prawnej przybiera szczególne cechy, które powinny być sprecyzowane.

W celu łatwego zrozumienia tego, co przed chwilą zostało powiedziane, możemy przypomnieć proces stanowienia normy prawnej: prawodawca zna prawo i stanowi odpowiadający mu obowiązek.

Zauważmy teraz, że od momentu, w którym obowiązek został ustanowiony przez prawodawcę, został on określony, został – powiedzmy – połączony z jego wolą. Rzeczywiście przekazuje on odbiorcy normy prawnej: „ty musisz” lub innymi słowy „ja ci nakazuję”, lub dokładniej „ty musisz, ponieważ ja ci nakazuję”.

Konsekwencją jest to, że obowiązek stał się nakazem, mówiąc dokładniej, obowiązek ustanowiony przez prawodawcę oraz przekazany przez niego jako nakaz jest obowiązkiem zawartym w normie prawnej.

Ta przemiana pojęciowa jest szczególnie delikatna – jak wskazaliśmy to powyżej – lecz nie może nam umknąć i jest ona niezbędna do zrozumienia dalszej wypowiedzi. W istocie zauważamy, że nakaz ma w sobie elementy problematyczności. Myślę, że przede wszystkim o dwóch znaczeniach.

Po pierwsze nakaz jako taki wydaje się sam w sobie ukrywać lub czynić mniej ewidentnym, przynajmniej w pierwszej chwili lub w pierwszym kontakcie, związek pomiędzy prawem a obowiązkiem, z tego powodu wydaje się zataić „ratio legis”, obiektywną motywację stanowienia normy prawnej. Nakaz wyraża się następująco: „ty musisz”, a nie: „obowiązek zawarty w tej ustawie jest taki, dlatego, że prawo, które określa ten obowiązek jest takie”.

Po drugie, nakaz, właśnie dlatego, że pojawia się, przynajmniej w sposobie wyrażania, bez „ratio legis”, bez obiektywnej motywacji, wydaje się sam w sobie aktem arbitralnym i z tego powodu aktem władczym. Zauważmy również, że nakaz pochodzi od podmiotu osobowego, a więc od autorytetu ludzkiego, co sprawia, że wydawanie nakazu jako przejaw wolnej woli, a więc również władzy jest – oczywiście – bardziej problematyczne, w znaczeniu trudniejsze do zaakceptowania. Jeżeli wygląda to tak, jak to opisaliśmy, to wydaje się, że norma prawna posiada podwójne oblicze: jest odpowiedzią na prawo, wskazuje na akt miłości, a jednocześnie jest nakazem danym przez podmiot ludzki.

Ten podwójny obraz i ta podwójna wartość pozwala porównać prawo do cennej perły lecz ukrytej w muszli, pokrytej twardą skorupą. Co jest cenną perłą, a co twardą skorupą? Cenną perłą jest ustawa jako przedstawiciel obowiązku w odpowiedzi na prawo osoby, a więc jest wskazówką miłości. Twardą skorupą jest norma prawna jako przedstawiciel nakazu pochodzącego od podmiotu ludzkiego.

W związku z tym, że prawo jest złożoną rzeczywistością, zawierającą dwa różne elementy natury oraz wartości i dlatego wydaje się być rzeczywistością dwuznaczną, możemy przewidzieć, że norma prawna będzie

podatna, z jednej strony na odmienną ocenę, a z drugiej strony na różną akceptację.

e) Zakładając to, możemy postawić pytanie: mając do dyspozycji normę prawną uważaną za perłę zawartą w skorupie oraz mając do dyspozycji normę prawną występującą w formie nakazu, jakie będzie zachowanie tych, którzy otrzymują ustawę? Aby udzielić odpowiedzi na to pytanie, zapamiętajmy – to co zostało powiedziane wcześniej – że osoba w stosunku do obowiązku, a więc również w stosunku do prawa dokonuje dwóch aktów: z jednej strony aktu rozumu, którym poznaje istnienie prawa, które określa obowiązek, to jest „ratio legis”, obiektywną motywację normy prawnej, z drugiej strony dokonuje aktu woli, poprzez który akceptuje obowiązek oraz decyduje się go stosować.

To co jest istotne i co określa zachowanie osoby w stosunku do obowiązku oraz w stosunku do normy prawnej, to jest znajomość prawa, czyli „ratio legis”. Zatem, jeżeli „ratio legis” występuje w sposób dostatecznie jasny, inteligencja osoby zrozumie ją, a wola w konsekwencji zaakceptuje ją, natomiast, w przeciwnym razie inteligencja nie zrozumie, a wola nie zaakceptuje.

Na tym etapie powtórzmy pytanie: jak zachowa się odbiorca mając do dyspozycji normę prawną w formie nakazu? Możemy przewidzieć, że znajdzie się w trudnej, dyskomfortowej sytuacji w podwójnym znaczeniu.

Po pierwsze, będzie miał problemy gnoseologiczne: ponieważ nakaz powoduje niezaprzeczone niebezpieczeństwo zatajenia „ratio legis”, adresat normy ma trudności z poznaniem, jakie prawo określa konkretny obowiązek zawarty w tej normie, tak więc ma trudności z zaakceptowaniem obowiązku, o którym mowa.

Po drugie, będzie miał problemy natury psychologicznej: dlatego, że nakaz łączy ze sobą niebezpieczeństwo odebrania go jako aktu arbitralnej woli, a więc władzy ze strony podmiotu ludzkiego, adresat postrzega ten podmiot z ewidentną irytacją, jako osobę dominującą, która wkracza w sferę świętości osobistej, jej własnej inteligencji i własnej woli.

Przyczyną jest to, że osoba odbiera normę prawną jako nakaz w niej zawarty, jako zewnętrzną rzeczywistość, znajdującą się ponad nią, jak ciężkie brzemie, jak coś niejasnego, niezrozumiałego, nieprzyjemnego, wręcz zdecydowanie antypatycznego oraz trudnego do zaakceptowania i praktykowania. Z tego powodu wrażliwość osoby zostanie podrażniona. W następstwie tego odczucia osoba oddala od siebie normę prawną lub przekreśla ją jako negatywną, lub uważa ją za co najmniej bezużyteczną. Nawet w przypadku, w którym, pomimo sprzeciwu ze strony inteligencji, wola zdecyduje przestrzegać nakazu, innymi słowy, spełnić obowiązek, robi to bez wewnętrznej motywacji, na siłę, z rozdrażnieniem.

f) Inteligentny adresat normy prawnej jest wezwany do umiejętnego rozbicia skorupy w celu znalezienia z entuzjazmem perły. Na czym polega ten zabieg? Z jednej strony polega na ponownym odkryciu obowiązku zawartego w nakazie, z drugiej strony na ponownej ocenie rzetelności pracy prawodawcy

Po pierwsze adresat normy prawnej powinien dostrzec, że nakaz zawiera wyłącznie obowiązek, który zawsze rozumiany jest jako wskazówka miłości. Musi – innymi słowy – odnaleźć „ratio legis”, obiektywną motywację norm prawnych, zatem prawo, które określa obowiązek. Musi zrozumieć, że nakaz jest tylko skorupą, która zawiera obowiązek – miłość i absolutnie nic więcej. Nasuwa się tutaj trudny problem właściwej interpretacji normy prawnej. Konieczne jest zaangażowanie, często bardzo złożone, mające na celu interpretację woli ustawodawcy, to znaczy właśnie obowiązku konkretnie zawartego w normie prawnej, uwzględniając, oczywisty fakt, że werbalne wyrażenie jest czasem nieadekwatne do przełożenia woli prawodawcy.

Po drugie, adresat normy prawnej powinien ponownie ocenić, w sposób pozytywny również ustawodawcę, aby stało się dla niego jasne, że prawodawca ogranicza się do wskazania obowiązku obiektywnie istniejącego oraz obiektywnie przez niego podniesionego przy stanowieniu normy prawnej oraz nakazu.

Prawodawca nie dokonuje, a nawet nie mógłby dokonać, żadnego aktu arbitralnego, który byłby aktem władczym. Ustawodawca nie ma mocy nad wolą adresata normy prawnej poza wskazaniem istnienia prawa oraz wynikającego z niego obowiązku. Nie należy zatem uważać, że prawodawca jest podmiotem wchodzącym jako dominator w świętą strefę wolności osobowej. Ostatecznie możemy stwierdzić, że osoba przyjmuje ustawę wraz z zawartym w niej nakazem, jako rzeczywistość zrozumiałą, jako łatwą do zaakceptowania, pomimo, że trudną do praktykowania.

g) Czasem i nierzadko, a wręcz – niestety – ciągle jeszcze bardzo często, słyszymy o przeciwstawieniu norm prawnych w stosunku do duszpasterstwa. Na podstawie tego, co zostało powiedziane nie powinny istnieć trudności w sformułowaniu trafnej odpowiedzi na zajmowanie takich stanowisk. Z jednej strony duszpasterstwo lub opieka duszpasterska wskazuje, że działalność ta ma na celu realizację dobra wiernych z szacunkiem, czyli świadczenie im dóbr osobistych. Z drugiej strony również ustawodawca ma na celu realizację dóbr osób wierzących, czyli świadczenie im dóbr osobistych. Wynika stąd, że zarówno działalność duszpasterska, jak i ustawodawstwo kościelne mają te same cele.

Po powyższym wyjaśnieniu, każde rzekome przeciwstawienie pomiędzy prawem i duszpasterstwem wydaje się niedorzeczne, nieodwracalnie pozbawione wszelkiej spójności logicznej. Jeżeli jakaś norma prawna nie byłaby pastoralna, jeżeli, innymi słowy, nie zawierałaby obowiązku jako odpowiedzi na normę prawną rozumianą jako wyraz miłości, tak więc z założenia, z powodu niemożliwej sprzeczności pojęciowej, nie powinna być absolutnie uznawana za normę prawną.

Powyższe stwierdzenie jest zwykłym powtórzeniem, przekazanych wcześniej rozważań na temat działalności ustawodawcy: poznanie prawa, a dokładniej mówiąc potrzeb pastoralnych i ustanowienie obowiązku, to znaczy ustawy odpowiadającej prawu, to jest w sensie odpowiadającej potrzebom pastoralnym.

**CARDINALE FRANCESCO
COCCOPALMERIO**

DOTTORE HONORIS CAUSA

UNIVERSITÀ CATTOLICA GIOVANNI PAOLO II DI LUBLINO

Lublin

8 dicembre 2014 r.

Prof. Don Antoni Dębiński
Rettore

Gentili Signori,

nella storia quasi centenaria dell'Università Cattolica di Lublino si è profondamente radicata la tradizione di conferire dottorati onorari ai soggetti più meritevoli. La nostra Università onora con il massimo titolo accademico coloro che possono vantare particolari meriti nel campo della scienza, della religione e della cultura, individui caratterizzati da un'autorità e da un approccio morale indiscussi. La tradizione legata al conferimento di questo titolo presso l'Università Cattolica di Lublino risale al 1945, quando l'onore ricadde sul primo cancelliere dell'Ateneo - il vescovo di Lublino Marian Fulman. Nella giornata odierna, il novero delle personalità di spicco onorate con questo titolo dalla nostra Università si arricchisce di un esimio specialista nello *ius canonicum*.

Il Senato dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino ha deciso di conferire il titolo di dottore honoris causa a Sua Eminenza Cardinale Francesco Coccopalmerio. Chiamato a Roma il 15 febbraio 2007 dall'allora papa Benedetto XVI, in qualità di eccezionale esperto nell'ambito del diritto canonico, è stato nominato presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi.

L'intera comunità accademica dell'Università Cattolica di Lublino ha l'onore e la gioia di accogliere nella propria famiglia un pastore della Chiesa cattolica così apprezzato e meritevole, fedele ai valori più profondi, coinvolto nella diffusione del diritto canonico ed in una sua prudente riforma.

L'importanza ed il significato di questo diritto sono stati sottolineati più volte da San Giovanni Paolo II, professore presso il nostro Ateneo fino al memorabile anno dei due conclavi, nonché Pontefice e legislatore della Chiesa. Giovanni Paolo secondo ci ricordava che „[...] il Diritto Canonico, fondato sull'eredità giuridico-legislativa di una lunga tradizione, va considerato come uno strumento che, poggiando sul primato dell'amore e della grazia, assicura il giusto ordine nella vita sia della società ecclesiale sia dei singoli individui, che ad essi appartengono in virtù del Battesimo (Giovanni Paolo II, *Ai partecipanti alla sessione plenaria della Congregazione per l'Educazione Cattolica*, 4 II 2002). Lo stesso argomento è stato affrontato da papa Benedetto XVI, che rifacendosi alle parole pronunciate dal papa polacco e dirette alla Rota Romana nel 1990, ha affermato: “Occorre [...] che tale Diritto [canonico] venga sempre considerato nel suo rapporto essenziale con la giustizia, nella consapevolezza che nella Chiesa l'attività giuridica ha come fine la salvezza delle anime e “costituisce una peculiare partecipazione alla missione di Cristo Pastore... nell'attualizzare l'ordine voluto dallo stesso Cristo” (Benedetto XVI, *Discorso in occasione dell'inaugurazione dell'anno giudiziario del Tribunale della Rota Romana*, 29 I 2010).

Eminenza, Onorevole Cardinale!

A nome di tutta la comunità accademica dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino, Le porgo i più cordiali ringraziamenti per aver accettato il nostro invito ad unirsi all'eminente gruppo dei dottori honoris causa del nostro Ateneo. Desidero esprimere ancora una volta il mio rispetto ed il mio riconoscimento per l'attività del Cardinale. Auguro a Sua Eminenza la luce dello Spirito Santo sulla difficile ma soddisfacente strada che porta all'elaborazione delle nuove norme del *Codice di diritto canonico*, per il bene dell'intera Chiesa universale.

Delibera emessa in data 26 settembre 2013
del senato accademico
dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino
relativa al conferimento a Sua Eminenza cardinale
Francesco Coccopalmerio
del titolo di dottore *honoris causa*
dell'Università Cattolica di Lublino
(733/IV/1)

Ai sensi dell'art. 16 della legge del 27 luglio 2005 *Diritto dell'istruzione universitaria* (Gazz. Uff. "Dziennik Ustaw" del 2012, voce 572 e succ. mod.) ed al § 9 voce 2 dello Statuto, il Senato dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino, vista la domanda presentata dal Consiglio della Facoltà di Giurisprudenza, Diritto Canonico e Amministrazione, conferisce il titolo di dottore honoris causa dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino a Sua Eminenza cardinale Francesco Coccopalmerio.

Con l'assegnazione di questo titolo, l'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino desidera sottolineare il proprio apprezzamento per Sua Eminenza, che nel servizio svolto per la Chiesa universale, in qualità di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, contribuisce grandemente allo sviluppo della Chiesa come comunità in cui la salvezza è sempre il diritto primario.

Francesco Coccopalmerio, nel suo ruolo di cardinale e canonista, difende il valore della vita umana, la dignità della persona e la visione cristiana del matrimonio e della famiglia. Attivamente presente nell'ambiente dei canonisti polacchi, promuove la loro bibliografia nella Capitale Apostolica e nei centri di ricerca di tutto il mondo.

Prof. Don Leszek Adamowicz

Direttore dell'Istituto di Diritto Canonico dell'Università Cattolica di Lublino

Recensione

**relativa al conferimento al Cardinale Francesco
Coccopalmerio**

del titolo di dottore *honoris causa*

dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino

Su richiesta del Consiglio della Facoltà di Giurisprudenza, Diritto Canonico e Amministrazione dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino, sono a trasmettere quanto segue:

Dati biografici

Francesco Coccopalmerio è nato a San Giuliano Milanese il 6 marzo 1938. Durante la II guerra mondiale, la sua famiglia si è trasferita a Sernio, località di provenienza della madre Giuseppina Ceppi, di professione insegnante. In questa cittadina, il candidato ha ricevuto la prima Comunione.

Ha trascorso gli anni giovanili insieme al padre, assunto in qualità di segretario del comune di Parabiago, presso la locale parrocchia dei SS. Gervasio e Protasio. Ha fatto spesso ritorno nei suoi luoghi di provenienza durante il periodo del sacerdozio, dato il forte legame con la piccola chiesa della Madonna della Neve sita a Ravello di Parabiago e l'aiuto

prestato al parroco don Franco Facchetti di Villastanza, dalla salute malferma, svolgendo il proprio servizio “con umiltà, semplicità, in modo efficace e silenzioso”.

Dopo l'ingresso nel Seminario Arcivescovile di Milano, avvenuto nel 1957, è stato ordinato sacerdote il 28 giugno 1962. Ha ricevuto il dottorato in diritto canonico nel 1968 (Università Pontificia Gregoriana di Roma), in giurisprudenza nel 1976 (Università di Milano), nonché una licenza teologica nel 1963. Il candidato ha anche studiato teologia morale presso l'Accademia Alfonsiana di Roma. Nel 1986 ha ricevuto il titolo di prelado d'onore di Sua Santità.

Dal 1986 è stato provicario generale per gli affari giuridici, il dialogo e l'ecumenismo, presso la propria arcidiocesi. Nel 1966 ha cominciato a svolgere l'attività di docente di diritto canonico presso la Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale, e nel 1981 è divenuto professore visitatore della Pontificia Università Gregoriana di Roma.

L'8 aprile 1993 è stato nominato vescovo ausiliario di Milano (titolare di Celiana), ed il 22 maggio dello stesso anno ha ricevuto l'ordinazione episcopale. Come motto del proprio servizio ha scelto la massima biblica del Salmo 92 “Justus ut palma florebit” (“Il giusto fiorirà come la palma”)

In occasione della sua nomina a vescovo, l'allora arcivescovo di Milano card. Carlo M. Martini ha affermato che, con la persona di F. Coccopalmerio, l'episcopato italiano avrebbe ottenuto un esperto nell'ambito dei problemi giuridici, ecclesiologici ed ecumenici, autore di importanti pubblicazioni relative al diritto canonico, capace di unire l'esperienza pastorale alle proprie competenze.

Tra il 1995 ed il 2006 è stato commissario pontificio della Compagnia di San Paolo, mentre negli anni 1999-2007 ha presieduto il Consiglio per gli Affari Giuridici della Conferenza Episcopale Italiana.

Il 15 febbraio 2007, papa Benedetto XVI lo ha nominato presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi con il ruolo di arcivescovo. Questo stesso Pontefice, al concistoro del 18 febbraio 2012, gli ha

conferito la carica di cardinale diacono, assegnandogli la diaconia titolare della chiesa romana di S. Giuseppe dei Falegnami).

Il candidato, inoltre, svolge le seguenti funzioni: membro del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica, della Congregazione per le Cause dei Santi e del Pontificio Consiglio per la Promozione dell'Unità dei Cristiani, cappellano onorario del Sovrano Militare Ordine di Malta, nonché – a partire dal 2008 – consulente dell'Unione Giuristi Cattolici Italiani.

Attività di ricerca

Il card. Francesco Coccopalmerio è ritenuto un'autorità nell'ambito del diritto e del diritto canonico. La sua bibliografia relativa al diritto canonico è alquanto ricca. Il candidato è autore di numerose pubblicazioni, tra cui vale la pena di ricordare le 16 monografie riportate a seguire: *La partecipazione degli acattolici al culto della chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni. Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico* (Morcelliana 1969); *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris: un commento alla istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1° giugno 1972* (MilanoP 1972); *L'aggiornamento del diritto della Chiesa: a che punto sono i lavori per la riforma del codice?* (Milano 1973); *Natura ecclesialis sacramenti poenitentiae et actualis recognitio iuris poenalis* (Roma, Pontificia Università Gregoriana 1974); *Dove va il Diritto della chiesa* (b.m.w. 1975); *Temi pastorali del nuovo codice* (Queriniana 1984); *Perché un Codice nella chiesa* (Edizioni Dehoniane 1984); *Gli Istituti religiosi nel nuovo Codice di diritto canonico: atti del corso* (Ancora 1984); *La „consultività” del Consiglio pastorale parrocchiale e del Consiglio per gli affari economici della parrocchia* (1988); *Per un discorso iniziale sul diritto della Chiesa* (1988); *Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico* (1989); *La formazione al ministero ordinato* (1990); *De paroecia* (Roma, Pontificia Università Gregoriana 1991); *Il parroco „pastore” della parrocchia* (1993); *Le unità pastorali:*

motivi, valori e limiti (1996); *La parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico* (San Paolo Edizioni 2000).

Le pubblicazioni del card. F. Coccopalmerio sono dedicate, prevalentemente, alle seguenti problematiche: Attività ecumenica della Chiesa cattolica dopo il Concilio Vaticano II; luogo e ruolo della parrocchia nella Chiesa particolare, vista come comunità dei fedeli; riforma post-conciliare del diritto canonico. Oltre all'indubbio valore cognitivo, contengono indicazioni utili per la pratica pastorale. Si tratta di elaborati originali, perfettamente organizzati dal punto di vista metodologico. Essi, senza dubbio, rappresentano un contributo importante ed Originale allo sviluppo della scienza del diritto canonico.

Il card. F. Coccopalmerio sostiene la prevalenza del diritto naturale sul diritto costituito.. Questa visione, tra l'altro, si esplica nel sostegno fornito alla clausola di obiezione di coscienza per gli ufficiali dello stato civile, qualora ritengano che i legami omosessuali non possono essere equiparati al matrimonio (intervento del 16 aprile 2013, cit. KAI).

Attività ecclesiastica

Il card. Francesco Coccopalmerio, oltre a presiedere il Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, chiede anche il perfezionamento dell'attività della Curia Romana mediante l'istituzione della carica di "moderatore della Curia Romana". Questa figura, infatti, sarebbe responsabile del suo funzionamento. Il ruolo del moderatore sarebbe limitato alla Curia ed al controllo del suo regolare funzionamento, in modo tale da poter garantire al Pontefice l'aiuto di persone competenti, ad un alto livello spirituale. Il candidato propone anche la creazione, attorno alla persona del Santo Padre, di un piccolo consiglio di cardinali. Essi, aggiungendosi alla figura del segretario di stato, andrebbero a sostenere e consigliare il Papa. Un altro postulato consiste nella maggiore coordinazione ed in uno scambio di informazioni più efficace nell'ambito della stessa Curia (tra i vari

dicasteri), nonché nella necessità di considerare maggiormente i bisogni delle Chiese locali. Questi postulati sono stati realizzati nelle decisioni di Papa Francesco.

Relazioni con l'ambiente dei canonisti polacchi

Il card. Francesco Coccopalmerio partecipa attivamente alla vita dell'ambiente dei canonisti polacchi, prendendo parte alle conferenze scientifiche organizzata dall'Associazione Canonisti Polacchi e dai centri di ricerca del nostro paese.

Conclusioni

Dichiaro senza alcun dubbio che i traguardi raggiunti dal card. Francesco Coccopalmerio giustificano pienamente la domanda, presentata dal Consiglio della Facoltà di Giurisprudenza, Diritto Canonico e Amministrazione dell'Università Cattolica di Lublino, relativa al conferimento del massimo titolo accademico, ossia quello di dottore *honoris causa* del suddetto ateneo.

Lublino, li 25 maggio 2013

Prof. Don Wojciech Góralski

Facoltà di Diritto Canonico dell'Università Cardinale Stefan Wyszyński

Recensione

**relativa al conferimento al card. Francesco
Coccopalmerio del titolo di dottore *honoris causa*
dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino**

I

Francesco Coccopalmerio, nato il 6 marzo 1938 a San Giuliano Milanese, dopo aver concluso il Seminario Arcivescovile di Milano, ha ricevuto l'ordinazione sacerdotale per mano del card. Giovanni Battista Montini, arcivescovo-metropolita di Milano, futuro papa Paolo VI. Il sacerdote ha proseguito gli studi presso l'Università Pontificia Gregoriana di Roma, dove ha ottenuto, nel 1968, il titolo scientifico di dottore in diritto canonico. Nel 1976 ha concluso gli studi di diritto civile presso l'Università Cattolica del *Sacro Cuore* di Milano. Inoltre, ha studiato teologia morale presso l'*Alphonsianum* di Roma, ottenendo la Licenza nel 1990.

Al termine degli studi ha iniziato il proprio lavoro presso la Curia Arcivescovile di Milano. Tra le mansioni svolte, ricordiamo quella di provicario generale. Nello contempo, ha insegnato diritto canonico alla Facoltà Teologica Pontificia dell'Italia Settentrionale di Milano. È stato

anche professore visitatore presso la Pontificia Università Gregoriana. Nel 1993 ha ricevuto il titolo di prelato d'onore di Sua Santità.

L'8 aprile 1993, il papa Giovanni Paolo II lo ha nominato vescovo ausiliario dell'arcidiocesi di Milano, conferendogli la carica di titolare di Celiana. L'ordinazione episcopale ha avuto luogo il 22 maggio 1993 nella città di Milano, per mano del card. Carlo Martini - arcivescovo metropoli-
ta del capoluogo lombardo. Tra il 1995 ed il 2006 è stato commissario pontificio della Compagnia di S. Paolo, mentre dal 1999 al 2007 ha presieduto il Consiglio per gli Affari Giuridici della Conferenza Episcopale Italiana.

Il 15 febbraio 2007, papa Benedetto XVI ha nominato il vescovo Francesco Coccopalmerio al ruolo di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi presso la Curia Romana, conferendogli contemporaneamente il titolo di arcivescovo. Il 18 febbraio 2012 è stato nominato cardinale. Ha partecipato al conclave del 13 marzo 2013.

Oltre alla carica di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, il card. Francesco Coccopalmerio è membro del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica, della Congregazione per le Cause dei Santi e del Pontificio Consiglio per la Promozione dell'Unità dei Cristiani. Inoltre, è cappellano onorario del Sovrano Militare Ordine di Malta, nonché – a partire dal 2008 – consulente dell'Unione Giuristi Cattolici Italiani.

II

Il card. Francesco Coccopalmerio è un eccellente giurista e canonista. Vanta una ricca bibliografia, in cui prevalgono le opere dedicate al diritto canonico. È autore di numerose pubblicazioni, tra cui vale la pena di ricordare le 16 monografie riportate a seguire:

1. *La partecipazione degli accatolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni.*

- Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico*, Morcelliana 1969
2. *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris: un commento alla Istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1 giugno 1972*, Milano 1972
  3. *L'aggiornamento del diritto della Chiesa: a che punto sono i lavori per la riforma del codice ?*, Milano 1973
  4. *Natura ecclesialis sacramenti poenitentiae et actualis recognitio iuris poenalis*, Roma 1974
  5. *Dove va il diritto della Chiesa*, Milano 1975
  6. *Temi pastorali del nuovo Codice*, Queriniana 1984
  7. *Perché un Codice nella Chiesa*, Bologna 1984
  8. *Gli istituti religiosi nel nuovo Codice di diritto canonico: atti del corso*, Milano 1984
  9. *La „consultività” del Consiglio pastorale parrocchiale e del Consiglio per gli affari economici della parrocchia*, Milano 1988
  10. *Per un discorso iniziale sul diritto della Chiesa*, Milano 1988
  11. *Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico*, Milano 1989
  12. *La formazione al ministero ordinato*, Milano 1990
  13. *De paroecia*, Roma 1991
  14. *Il parroco „pastore” della parrocchia*, Roma 1993
  15. *Le unità pastorali: motivi, valori e limiti*, Milano 1996
  16. *La parrocchia. Fra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico*, Roma 2000

Nelle pubblicazioni dell'Autore vengono affrontate tre aree tematiche fondamentali: l'apertura ecumenica della chiesa cattolica dopo il Concilio Vaticano II; la parrocchia come struttura di base della chiesa particolare; la codificazione post-conciliare del diritto canonico. Si tratta di studi approfonditi, caratterizzati da un indubbio valore cognitivo ed applicativo (utile per la pratica pastorale), originali ed innovativi, basati in notevole misura su una selezione eccellente delle fonti dal punto di vista

metodologico. Le opere sopraccitate rappresentano l'indubbio contributo del card. Coccopalmerio allo sviluppo della scienza del diritto canonico. In modo particolare, merita un rilievo particolare la sua concezione della parrocchia, vista non tanto quanto struttura territoriale della chiesa particolare, bensì nel ruolo di comunità dei fedeli. Dal punto di vista ecumenico, non si può tralasciare la sua dottrina, anch'essa innovativa, sulla comunione tra la chiesa cattolica e le altre Chiese cristiane. Essa, „pur essendo imperfetta, è autentica ed esistente”.

III

Il candidato – in qualità di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi – vanta notevoli meriti per il processo di formazione della consapevolezza della Capitale Apostolica, nonché della Chiesa, nei confronti del ruolo del diritto in questa comunità. Questo importante aspetto è stato espresso in più occasioni, durante conferenze, simposi e congressi scientifici. Ad esempio, durante la conferenza organizzata nel maggio 2013 a Roma, in occasione del 30° anniversario della promulgazione del nuovo Codice di Diritto Canonico, il cardinale ha sottolineato il legame esistente tra l'opera e l'insegnamento del Concilio Vaticano II, nonché la necessità di un ulteriore adattamento del diritto ecclesiastico alle caratteristiche dell'età contemporanea. Inoltre, ha rivolto l'attenzione ai nuovi fenomeni presenti nella Chiesa, non ancora adeguatamente recepiti nella legislazione canonica (ad es. lunga durata dei processi di annullamento dei matrimoni o migrazioni). Il candidato ha postulato più volte una riforma del diritto penale ecclesiastico ed ha annunciato la sua preparazione.

Avendo a cuore il bene della Chiesa, il card. Francesco Coccopalmerio, si è espresso con coraggio durante la congregazione dei cardinali, nel periodo della *sede vacante* presso la Capitale Apostolica (marzo 2013). I suoi postulati e le sue proposte hanno evidenziato il bisogno di

“fluidificare” i canali di collaborazione tra i dicasteri della Curia Romana ed il Pontefice. Secondo il candidato, la Curia Romana dovrebbe essere un organo maggiormente operativo, concentrato sul sostegno al Vescovo di Roma nello svolgimento del suo servizio per la chiesa universale. Il significato di questo postulato trova conferma nell’interesse suscitato presso il neoeletto papa Francesco, durante l’udienza privata concessa al card. Francesco Coccopalmerio il 25 aprile 2013.

IV

Il candidato si esprime con decisione nella difesa del diritto Divino e dell’insegnamento della Chiesa. Merita un’attenzione particolare il suo intervento del 17 aprile 2013, durante la conferenza presso la Libera Università Maria Santissima Assunta di Roma, organizzata dallo stesso ateneo insieme all’Università Cattolica del *Sacro Cuore* di Milano. Riferendosi ai cosiddetti matrimoni omosessuali, il Porporato ha fatto presente che il diritto stabilito non ammette un approccio „all’insegna dell’idolatria”. Inoltre, ha aggiunto che gli ufficiali dello stato civile per i quali i legami omosessuali non sono equiparabili al matrimonio dovrebbero fare obiezione di coscienza. Pronunciando queste parole, ha sottolineato che la libertà di religione è un diritto fondamentale, che porta con sé la trasmissione dei contenuti della fede. Uno di essi è costituito dall’affermazione secondo cui la famiglia è basata sul matrimonio tra uomo e donna, aperto alla generazione di figli.

V

Tra i meriti del card. Francesco Coccopalmerio vi è anche il grande appoggio offerto ai canonisti polacchi. Esso trova conferma nella sua partecipazione agli incontri di ricerca organizzati dall’Associazione

Canonisti Polacchi e dalle università di questo paese. Basti ricordare la partecipazione del Candidato al Congresso del Diritto Canonico tenutosi a Varsavia (settembre 2011) o al simposio internazionale dei canonisti tenutosi a Danzica il 10 e l'11 settembre 2012 (in occasione del quale il card. Coccopalmerio ha tenuto una conferenza).

***

I traguardi raggiunti dal card. Francesco Coccopalmerio, presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, giustificano pienamente la domanda, presentata dal Consiglio della Facoltà di Giurisprudenza, Diritto Canonico e Amministrazione dell'Università Cattolica di Lublino, relativa al conferimento dell'onorevole titolo di dottore *honoris causa* del suddetto ateneo al Candidato.

Łódź, 31 maggio 2013

Prof. Don Mirosław Sitarz
Direttore della Cattedra di Diritto Pubblico e Costituzionale
Ecclesiastico dell'Università Cattolica di Lublino

Recensione
relativa al conferimento
a Sua Eminenza Francesco Coccopalmerio
del dottorato *honoris causa*
dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino

L'iniziativa della Facoltà di Giurisprudenza, Diritto Canonico e Amministrazione dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino, relativa al conferimento del massimo titolo accademico a Sua eminenza Francesco Coccopalmerio, Presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, viene motivata nella sequenza riportata a seguire:

1. Persona del Dottorando *honoris causa*.
2. Attività scientifica.
3. Collaborazione con l'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino.
4. Domanda formale di conferimento del dottorato *honoris causa*.

Persona del Dottorando *honoris causa*.

Francesco Coccopalmerio è nato il 6 marzo 1938 a San Giuliano Milanese, nell'arcidiocesi ambrosiana, figlio di Alberto Coccopalmerio e

Giuseppina Ceppi. Ha ricevuto il sacramento del battesimo il 14 marzo dello stesso anno. L'ordinazione sacerdotale ha avuto luogo il 29 giugno del 1962, per mano del card. Giovanni Battista Montini, arcivescovo di Milano e futuro papa Paolo VI. L'anno successivo, il candidato ha ottenuto la licenza in teologia. Successivamente, è stato invitato a proseguire gli studi a Roma, presso la Pontificia Università Gregoriana, conclusa nel 1968. Discutendo la tesi intitolata: *La partecipazione degli acattolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del secolo XVII ai nostri giorni*, scritta sotto la guida del relatore prof. Wilhelm Bertrams, ha ricevuto il titolo di dottore in diritto canonico. Contemporaneamente, ha studiato presso la Pontificia Accademia di S. Alfonso in Roma, dove nel 1970 ha conseguito il diploma di specializzazione in teologia morale. In seguito, nel 1976, presso la Facoltà di Diritto Canonico dell'Università del Sacro Cuore di Milano, sotto la guida del relatore prof. Orio Giacchi, ha concluso il dottorato in giurisprudenza, diventando dottore *utriusque iuris* nonché docente-ricercatore del suddetto ateneo. In questo periodo ha lavorato anche presso il tribunale dell'arcidiocesi di Milano, nonché presso la curia episcopale, prima come cancelliere, e successivamente come vicario del vescovo.

Nel 1993, F. Coccopalmerio è stato insignito del titolo di prelado d'onore di Sua Santità. L'8 aprile 1993, il papa Giovanni Paolo II lo ha nominato vescovo titolare di Celiana ed ausiliario della diocesi di Milano. La consacrazione episcopale ha avuto luogo il 22 maggio 1993, presso la Basilica di S. Ambrogio. Come vescovo ausiliario, il candidato si è occupato principalmente di questioni giuridiche, nonché della cultura e del dialogo ecumenico. Dal 1993 è stato membro del Consiglio per gli Affari Giuridici della Conferenza Episcopale Italiana, di cui è stato eletto presidente nel 1999. Il 15 febbraio 2007, papa Benedetto XVI lo ha nominato arcivescovo e presidente del Consiglio Pontificio per i Testi Legislativi. Il 18 febbraio 2012 è stato creato cardinale. Nel marzo 2013 ha partecipato al conclave.

Il card. F. Coccopalmerio è anche membro della Congregazione per la Dottrina della Fede, della Congregazione per le Canonizzazioni, del Pontificio Consiglio per la Promozione dell'Unità dei Cristiani e del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica. Oltre alla lodevole attività nelle istituzioni ecclesiastiche, che rappresenta l'ambito di azione principale del candidato, non si può tralasciare il suo ruolo in altri contesti. In qualità di esimio specialista e dottore *utriusque iuris*, a partire dal 2008, svolge la funzione di consulente dell'Unione Giuristi Cattolici Italiani.

Attività scientifica

Gli interessi scientifici del card. F. Coccopalmerio si concentrano soprattutto attorno a due materie di studio principali, ossia alle problematiche della *communicatio in sacris* ed all'organizzazione gerarchica della Chiesa, con particolare riferimento alle parrocchie. La concezione di parrocchia da egli promossa, vista come una comunità di fedeli, è stata apprezzata dai canonisti di tutto il mondo. Le pubblicazioni del Cardinale sono anche dedicate alla comunità ecclesiastica, alle norme sui cristiani ed al diritto sacramentale. Le sue ricerche hanno prodotto numerose opere stampate. Tra le più importanti ricordiamo: *La partecipazione degli acattolici al culto della chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del sec. XVII ai nostri giorni. Uno studio teologico sull'essenza del diritto di prendere parte al culto cattolico* (Brescia 1969); *Comunione ecclesiale e communicatio in sacris. Un commento all'Istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1° giugno 1972* [„La Scuola Cattolica” 100 (1972), p. 458-471]; *De comunione ecclesiali iuxta doctrinam Vaticani II* (in: *Investigationes theologico-canonicæ*, red. W. Bertrams, Roma 1978, p. 99-114), *Il Sinodo diocesano (c. 460-468)* (in: *Raccolta di scritti in onore di Pio Fedele*, red. G. Barberini, Perugia 1984, p. 407-416); *Temi pastorali del nuovo codice* (Brescia 1984); *I fedeli-laici e i sacramenti nel Codice di diritto canonico* [„Rivista di Pastorale Liturgica (Queriniana)” 25 (140) 1987, p. 13-19]; *Il concetto di parrocchia nel nuovo*

Codice di diritto canonico [„Quaderni di Diritto Ecclesiale” 2 (1989), n. 2, p. 127-142]; *De parocchia* (Roma 1991); *La pastorale dei fedeli che si trovano fuori dal loro territorio* (in: *Migrazioni e diritto ecclesiale. La pastorale della mobilità umana nel nuovo Codice di diritto canonico*, Padova 1992, p. 193-200); *La parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico* (San Paolo Edizioni 2000); *Il legislatore ecclesiale e il legislatore civile. Note su un elemento del loro ruolo* (in: *Iustitia in caritate. Miscellanea di studi in onore di Velasio De Paolis*, red. J. J. Conn, Città del Vaticano 2005, p. 143-158); *Vereint im bischöflichen Dienst. Diözesanbischof und Titularbischofe* (in: *Rechtskultur in der Diözese. Grundlagen und Perspektiven*, red. I. Riedel-Spangenberg, P. Boekholt, Freiburg 2006, p. 322-342); *Communicatio in sacris – uczestniczenie katolików z ochrzczonymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego* (in: *Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, K. Dziub, Lublin 2010, p. 9-31); *Die klerikliche communio. Was das Konzil sagt und worüber die Codices schweigen* (in: *Der Kirchenaustritt im staatlichen und kirchlichen Recht*, red. E. Güthoff, H. Pree, Freiburg 2011, p. 90-123); *Credere e amare Dio con cuore indiviso* (in: *Vivere di fede. Contributo all “Anno della Fede” (2012-2013)*, red. A. Di Maio, Città del Monte-Roma 2013, p. 276-278).

Nella sua attività scientifica e di ricerca, F. Coccopalmerio si è dedicato anche all’analisi degli schemi preparatori nel periodo della riforma del diritto canonico, come confermano le seguenti posizioni della sua ricca bibliografia: *L’aggiornamento del diritto della Chiesa. A che punto sono i lavori per la riforma del codice?* [„La Scuola Cattolica” 101 (1973), p. 518-529]; *De collegialitate episcopali in schemate emendato (1970) L.E.F. et de collatione cum doctrina Vaticanis II* [„Periodica de re morali canonica liturgica” 62 (1973), p. 69-98]; *Communicatio in sacris iuxta schema novi Codicis* [„Periodica de re morali canonica liturgica” 71 (1982), p. 397-410]. Inoltre, nel 1988, ha partecipato alla creazione della rivista scientifica „Quaderni di Diritto Ecclesiale” (Milano 1988-). È membro del comitato di redazione o del consiglio scientifico di molte riviste canonistiche.

Sotto l’egida del card. F. Coccopalmerio, il Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi ha organizzato a Roma le celebrazioni del 25° e del

30° anniversario della promulgazione del *Codice di Diritto Canonico* (2008 e 2013), nonché del 20° anniversario dell'entrata in vigore del *Codice dei Canonici delle Chiese Orientali* (2010). A queste occasioni risalgono le seguenti pubblicazioni: *La legge canonica nella vita della Chiesa. Indagine e prospettive nel segno del recente magistero pontificio. Raccoglie gli Atti del Convegno di Studio tenutosi nel XXV anniversario della promulgazione del Codice di Diritto Canonico* (Libreria Editrice Vaticana 2009, pp. 192) e *Il Codice delle Chiese Orientali. La storia, le legislazioni particolari, le prospettive ecumeniche. Raccoglie gli Atti del Convegno di Studio tenutosi nel XX anniversario della promulgazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali* (Libreria Editrice Vaticana 2011, pp. 490).

Collaborazione con l'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino

La collaborazione del card. F. Coccopalmerio con l'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino è rispecchiata in particolar modo dall'attiva partecipazione agli eventi internazionali organizzati dall'Università e dai suoi istituti. Nel 1993 ha partecipato all'VIII Congresso Internazionale di Diritto Canonico, intitolato *Kościół-Państwo we współczesnych systemach prawnych (Il rapporto Chiesa-Stato nei sistemi giuridici contemporanei)*, tenutosi presso la nostra *Alma Matris*. In Polonia, il Cardinale ha letto due interventi durante le conferenze scientifiche internazionali organizzate dall'Associazione Canonisti Polacchi e dalla Cattedra di Diritto Pubblico e Costituzionale Ecclesiastico dell'Università Cattolica di Lublino. A Częstochowa, nel 2009, ha presentato un intervento intitolato *Communicatio in sacris - uczestniczenie katolików z ochrzczonymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego (Communicatio in sacris – partecipazione dei cattolici con gli acattolici non battezzati agli atti del culto della Chiesa cattolica)*, mentre a Danzica, nel 2012, ha esposto un articolo intitolato *Koncepcja parafii w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku (Concezione della parrocchia nel Codice del Diritto Canonico del 1983)*. Per il lavoro svolto a favore dell'Associazione

Canonisti Polacchi, nel 2009, è entrato a far parte del novero dei suoi membri onorari. Inoltre, il card. Coccopalmerio, collabora da molti anni con il prof. lib. doc. don Józef Krukowski, dipendente dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino (dal 1964), ex decano della Facoltà di Diritto Canonico e Giurisprudenza dell'Università Cattolica di Lublino (1978-1987), nonché consultore del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi (dal 1985).

Domanda formale di conferimento del dottorato *honoris causa*

Considerando i grandi meriti e i traguardi organizzativi e didattici raggiunti su più fronti dal Cardinale Francesco Coccopalmerio, visto il suo eccellente contributo allo sviluppo ed all'applicazione del diritto canonico nella Chiesa universale, il servizio pastorale presso la diocesi di Milano e l'attività di Presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, di membro della Congregazione per la Dottrina della Fede, della Congregazione per le Cause dei Santi e del Pontificio Consiglio per la Promozione dell'Unità dei Cristiani e del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica, sono profondamente convinto del fatto che il card. Francesco Coccopalmerio merita il conferimento del titolo di dottore *honoris causa* dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino. Ritengo che questa onorevole menzione sia un profondo gesto di riconoscimento per la persona di Sua Eminenza, per la pregevolissima attività di ricerca, per la rigorosa condotta morale e per il lavoro offerto, con spirito di sacrificio, alla causa della Chiesa.

31 maggio 2013

Prof. Don Józef Krukowski

Laudatio

*Eminenza, Eccellentissimo Cardinale,
Eccellenze – Arcivescovi e Vescovi, Rettore Magnifico, Egregio Senato Accademico, Rispettabilissimi Rappresentanti del mondo della Scienza, Cari Amici!*

Il Senato dell'Università Cattolica Giovanni Paolo II di Lublino mi ha assegnato l'onorevole compito di assegnare al card. Francesco Coccopalmerio il titolo di dottore honoris causa – massimo riconoscimento accademico. Prima di cominciare, desidero sottolineare che questo compito è nel contempo facile e difficile. È un compito facile, poiché il nostro Laureato appartiene ai collaboratori più prossimi di due pontefici – Benedetto XVI e Francesco. Inoltre, famoso ed eccezionale professore presso le facoltà di teologia e del diritto canonico di Milano e di Roma. Tuttavia, è alquanto difficile presentare adeguatamente la sua figura in un periodo di tempo così breve. Pertanto, farò il possibile per soffermarmi soltanto sui momenti più importanti della vita e dell'attività pubblica del nostro nuovo dottore honoris causa.

I

Il nostro Laureato è nato in Italia, a San Giuliano Milanese, nel 1938. Nel 1962 è stato ordinato sacerdote dall'allora arcivescovo di Milano

card. Giovanni Battista Montini, futuro papa Paolo VI. La versatile formazione spirituale, intellettuale e pastorale del laureato trova le sue origini negli studi presso la Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale di Milano e la Facoltà di Diritto Canonico della Pontificia Università Gregoriana di Roma, dove ha ottenuto il titolo di dottore in diritto canonico, discutendo la tesi intitolata "La partecipazione degli acatolici al culto della Chiesa cattolica nella pratica e nella dottrina della Santa Sede dall'inizio del secolo XVII ai nostri giorni", scritta sotto la guida del prof. Wilhelm Bertrams – esimio creatore di una nuova disciplina scientifica, nota come teologia del diritto. Contemporaneamente, ha studiato teologia morale presso la Pontificia Accademia Alfonsianum di Roma, ottenendo la licenza. Tornato a Milano, il laureato ha iniziato gli studi presso la Facoltà di Diritto dell'Università Cattolica del Sacro Cuore di Milano, portati a termine nel 1976 con un dottorato in scienze giuridiche, conseguito grazie ad una tesi scritta presso il relatore Orio Giacchi, professore di grande fama. Il nostro dottore, pertanto, vanta una ricchissima formazione nell'ambito della teologia e della giurisprudenza. Possiede due titoli di dottore di ricerca: uno in diritto canonico, l'altro in giurisprudenza.

II

Dopo la conclusione degli studi, l'allora dottore Francesco Coccopalmerio ha lavorato nell'amministrazione e giurisprudenza ecclesiastica. Presso la Curia Arcivescovile di Milano gli sono stati assegnati ruoli di sempre maggior responsabilità. Dalla funzione di avvocato generale presso la Curia Arcivescovile, è passato a quelle di giudice del Tribunale Arcidiocesano, cancelliere e vicario del vescovo dell'Arcidiocesi di Milano per gli affari giuridici, il dialogo e l'ecumenismo.

Nell'aprile 1993, è stato nominato vescovo ausiliario dell'Arcivescovo di Milano da papa santo Giovanni Paolo II, mentre il 22 maggio 1993 ha ricevuto l'ordinazione episcopale per mano del card. Carlo Maria

Martini, presso la basilica di S. Ambrogio di Milano. Come motto della propria missione di vescovo ha scelto le parole del salmista “Justus ut palma florebit” (Sal. 92).

L’ambito della Sua attività episcopale è andato ad espandersi progressivamente – dalla Chiesta di tutta Italia alla Chiesa universale. Presso la Conferenza Episcopale Italiana è stato presente prima come membro del consiglio per gli affari giuridici (dal 1993), poi come presidente dello stesso (dal 1999).

Papa Benedetto XVI, il 15 febbraio 2007, lo ha elevato al rango di arcivescovo e, come gesto di riconoscimento per la sua conoscenza del diritto, lo ha nominato presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi – importantissimo dicastero della Curia Romana. Successivamente, il 18 febbraio 2012, è stato creato cardinale, ed è entrato a far parte del Collegio Cardinalizio incaricato dell’elezione del nuovo Pontefice. Dopo la rinuncia, da parte di Benedetto XVI, all’espletamento delle proprie funzioni, il card. Coccopalmerio ha affermato che il nuovo Papa sarebbe stato dell’America Latina. E così è stato. Nel marzo 2013, è stato proclamato nuovo vescovo di Roma l’arcivescovo di Buenos Aires card. Jorge Mario Bergoglio, che ha assunto il nome di Francesco e stupisce il mondo con la semplicità e la gioia del Vangelo.

Il card. Coccopalmerio aiuta papa Francesco nel lavoro relativo alla riforma del Codice di Diritto Canonica e della Curia Romana, con l’obiettivo di renderla uno strumento sempre più efficace, in modo che possa aiutare il Vescovo di Roma nell’espletamento della sua funzione primaziale nella Chiesa e nella missione di evangelizzazione del mondo. Tra le soluzioni proposte dal Cardinale, ad esempio, vi è la nomina di un moderatore della Curia Romana. Come membro del Collegio Cardinalizio, il card. Coccopalmerio fa parte di vari dicasteri della Curia Romana: Congregazione per la Dottrina della Fede, Congregazione per le Cause dei Santi, Consiglio Pontificio per la Promozione dell’Unità dei Cristiani. Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica.

I compiti del card. Coccopalmerio, in qualità di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, sono complessi. Comprendo quattro categorie. La prima di esse consiste nella corretta interpretazione delle norme contenute nel Codice di Diritto Canonico (per la Chiesa Latina) e nel Codice dei Canoni delle Chiese Orientali. Si tratta di una partecipazione sostitutiva all'esercizio della massima autorità legislativa della Chiesa universale, basata sul chiarimento dei dubbi relativi al significato delle norme contenute nel Codice e sulla presentazione delle stesse al Papa, al fine di ottenere la loro approvazione. L'effetto ottenuto corrisponde ad una legge interpretata. Il secondo compito riguarda il controllo degli atti giuridici presentati dagli altri dicasteri della Curia Romana, in modo tale che possano essere stipulati nel rispetto della legge ed in una forma corretta. Questo compito comprende anche il controllo degli atti normativi emessi dagli organi subordinati alla Capitale Apostolica, come le conferenze episcopali, i sinodi provinciali e quelli plenari, affinché possano essere riconosciuti. Il terzo compito consiste nell'emissione di sentenze su richieste degli interessati, in base alle quali viene stabilito se gli atti normativi emessi dalle autorità delle Chiese particolari sono conformi alle norme del diritto universale. Il quarto compito si concentra su un servizio di consulenza rivolto agli altri dicasteri della Curia Romana, nonché su un'attività di eliminazione dei dubbi relativi all'esercizio dell'autorità esecutiva. In generale, l'organo rappresentato dal card. Coccopalmerio svolge, nell'ambito della Chiesa, una funzione analoga a quella delle corti costituzionali negli stati contemporanei.

Inoltre, il card. Coccopalmerio, a partire dal 2008, è consulente dell'Unione Giuristi Cattolici Italiani.

III

Gentili Signori,

è indubbiamente difficile trovare un'altra persona che, come il card. Francesco Coccopalmerio, sia in grado di unire una ricca attività organizzativa ad un profondo impegno nei confronti della scienza - sia per la didattica che per la ricerca a livello universitario. Il laureato di oggi è stato prima docente di diritto canonico alla Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale di Milano, per poi divenire professore presso la Facoltà di Diritto Canonico della Pontificia Università Gregoriana di Roma. È autore di 16 monografie e quasi duecento dissertazioni, articoli e recensioni, pubblicati in lingue diverse, nonché in polacco. Queste pubblicazioni riguardano le problematiche della teologia del diritto, della dogmatica del diritto canonico e della teologia pastorale.

A cominciare dalla tesi di dottorato, l'oggetto di maggiore interesse scientifico per il Cardinale è stata la problematica ecumenica, vista soprattutto come compartecipazione degli acattolici e dei cattolici al culto della Chiesa catholica, con particolare riferimento al sacramento dell'Eucaristia, affrontata nel suo aspetto storico e contemporaneo.

Il punto di partenza delle riflessioni dell'Autore è l'idea della Chiesa come *communio fidelium*, accompagnata dalle problematiche legate all'introduzione di questa visione nella pratica pastorale. In base all'analisi dei documenti del Concilio Vaticano II e dei due codici di diritto canonico, il Cardinale chiarisce l'idea di comunione ecclesiale, evidenziando i requisiti che debbono sussistere: la comunione primaria e la comunione derivata. Egli dichiara che la comunione primaria riguarda i fedeli battezzati con Cristo, nonché la comunione completa ed incompleta dei fedeli con la Chiesa. Nel contempo, il Cardinale affronta i problemi legati alla piena capacità dei fedeli di partecipare alla comunione, con particolare riferimento all'assunzione dei sacramenti (con un'attenzione particolare per la penitenza e l'Eucaristia), nonché i problemi riguardanti la perdita, da parte dei fedeli, di partecipare agli atti di culto sacramentali. L'autore

ritiene che soluzione ultima della questione spetti all'autorità suprema della Chiesa, che definisce il significato ontologico e funzionale degli atti del culto e stabilisce se una sua data realtà del culto è in grado di costituire un tipo o un grado di comunione ecclesiale.

Il secondo gruppo di problematiche affrontato con maggior impegno dal card. Coccopalmerio nelle sue pubblicazioni riguarda la parrocchia. Essa, a suo avviso, dovrebbe essere vista più come una comunità di fedeli che come un ente organizzativo diocesano.

Il card. Francesco Coccopalmerio, unendo con maestria l'attività di presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi all'attività di ricerca, è divenuto una delle maggiori autorità contemporanee nell'ambito del diritto canonico. Senza alcun dubbio, appartiene già al novero dei classici del diritto canonico.

Nell'analisi dell'idea della legge il Cardinale Francesco Coccopalmerio sottolinea che l'oggetto della norma giuridica è l'oggetto di amore. Nel'analisi della nozione del diritto canonico presta una particolare attenzione ai diritti soggettivi dei fedeli ed alla loro tutela nella Chiesa. Sottolinea la necessità di cercare la verità obiettiva e di ottenere, da parte del giudice, la sicurezza morale del procedimento giuridico. Il laureato evidenzia gli elementi originali del diritto canonico, nati dal bisogno di rispettare i presupposti teologici. Per quanto concerne l'assiologia del diritto, il Cardinale ha affrontato il problema del diritto naturale nel mondo di oggi, sofferente per una crisi di valori causata dalla filosofia positivista del diritto, basata sul relativismo etico. Il diritto naturale inscritto nei cuori umani - afferma il Cardinale - dovrebbe fungere da base del dialogo tra i cattolici e le persone con valori differenti.

Il card. Coccopalmerio, nelle sue riflessioni relative al diritto vigente in ogni società civile, sostiene che, in caso di contrasto tra il diritto naturale e quello costituito (positivo), la precedenza debba andare al diritto naturale. Quanto detto, in particolar modo, riguarda l'obiezione di coscienza. La verità del diritto naturale contiene gli imperativi fondamentali del comportamento umano, caratterizzati dall'universalità e

dall'immutabilità. Questo diritto è universale, poiché riguarda tutti gli uomini, indipendentemente dalla cultura di appartenenza. Questo diritto costituisce la base dell'ordine morale e dovrebbe fungere da fondamento per il diritto costituito dalle autorità statali su scala nazionale ed internazionale.

Gentili Signori,

Il card. Coccopalmerio non si limita a lavorare duramente dietro alla scrivania, ma viaggia in varie parti del mondo per allacciare nuovi rapporti di collaborazione. Animato da questo obiettivo, ha partecipato alle conferenze organizzate dai canonisti polacchi a Częstochowa, Danzica, Varsavia e Kielce, e quest'oggi è con noi a Lublino.

Sua Eminenza, Eccellentissimo Laureato!

il titolo di dottore honoris causa che ricevi quest'oggi è l'espressione del nostro riconoscimento per gli straordinari traguardi raggiunti nell'attività organizzativa e scientifica, nonché della nostra gratitudine per il Tuo contributo alla causa del bene comune della persona umana, redenta da Cristo. Insieme a questo diploma, accetta i nostri migliori auguri di un fruttuoso lavoro nella luce dell'amore e della saggezza Divina.

Cardinale Francesco Coccopalmerio
Presidente del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi

Riflessioni sulla identità della legge canonica

La legge canonica, come, peraltro, la legge in generale, non è, almeno facilmente, oggetto di amore. Risulta, in effetti, abbastanza frequente incontrare fedeli, anche spiritualmente dotati, che assumano nei confronti della legge atteggiamenti di disinteresse o di critica oppure, al limite, di rifiuto, persone che ritengano la legge discutibilmente compatibile con il Vangelo.

Possiamo pertanto chiederci: perché tale antipatia, che appare spontanea e diffusa, dei fedeli nei confronti della legge? E possiamo precisare la domanda: il motivo del sentimento di antipatia e da ritrovarsi nella legge oppure in un atteggiamento della persona nei confronti della legge stessa?

Per quello che la mia esperienza mi ha permesso di capire, ritengo che il suddetto motivo sia realisticamente da ritrovarsi in un certo atteggiamento della persona, in un atteggiamento di tipo psicologico, in una sorta di sensazione sgradevole, quasi una condizione di malessere. E ciò in un duplice senso.

Da una parte nei confronti della legge, sentita come un obbligo, che pone una limitazione e quindi un ostacolo alla libertà personale.

Dall'altra nei confronti del legislatore, sentito come un soggetto e precisamente un soggetto umano, il quale mi dà la legge come un suo

comando e quindi entra, a modo di dominatore, nell'ambito sacro della libertà personale.

In questa condizione di disagio, sostanzialmente di tipo psicologico, la persona obbedisce alla legge, cioè dà esecuzione all'obbligo contenuto nella stessa, però senza amore.

Le riflessioni fin qui condotte ci hanno fatto percepire che quando pensiamo a una legge, la pensiamo in modo spontaneo come una realtà estranea, che proviene dall'esterno di noi e si pone sopra di noi, come qualcosa di oscuro, qualcosa di non capito, qualcosa di non nostro, perciò di non piacevole, anzi decisamente sgradevole e difficile da accettare e da praticare.

È evidente che nasce allora, nei confronti della legge, una concezione di sostanziale disistima e certamente di poco amore.

Dobbiamo riconquistare la stima per la legge e, di conseguenza, l'amore per la legge.

Voglio esprimere subito la mia profonda convinzione: non possiamo capire la legge senza capire il dovere e non possiamo capire il dovere senza capire il diritto, ma non possiamo capire queste tre realtà senza capire la persona.

Il nostro discorso, pertanto, si articolerà in questi punti: I. La persona; II. Il diritto; III. Il diritto e il dovere; IV. Il diritto, il dovere e la legge.

Per semplici motivi di tempo non potremo sviluppare i primi tre punti e dovremo quindi limitarci ad alcuni semplici elementi. Svilupperemo invece il quarto.

I. La persona

Una analisi abbastanza semplice della struttura della comunità ecclesiale ci insegna che la nostra riflessione deve partire dalla persona, dalla persona del fedele, dalla persona nella Chiesa.

Ora, la persona ha beni personali. Che sono di due tipi: alcuni sono beni che potremmo denominare “in dotazione” perché sono già nella persona (tali sono, per esempio, la buona fama o la libertà di scegliere il proprio stato di vita ecclesiale, cf. can. 220, 219); altri sono beni che potremmo chiamare “in acquisizione”, perché non sono ancora della persona ma lo diverranno con il passare del tempo (tali sono, per esempio, i beni spirituali della Chiesa, come, in modo speciale, la predicazione della parola di Dio la amministrazione dei sacramenti, cf. can. 219).

Come risulta del tutto evidente, tali beni sono per la persona beni vitali, perché senza di essi la persona non esisterebbe o non continuerebbe a esistere.

Per tale ovvio motivo, la persona ha la necessità di conservare i beni in dotazione e di ottenere i beni in acquisizione.

II. Il diritto

a) È decisivo precisare che il concetto e il termine di diritto hanno un contenuto e quindi un significato in parte sempre uguale e in parte anche diversificato a seconda del tipo di beni personali.

In tutti i casi, diritto significa: esigenza di ricevere una certa prestazione.

Nel caso dei beni in dotazione, diritto significa: esigenza di ricevere astensione da lesioni, in altre parole di ricevere il rispetto di tali beni.

Poiché una certa persona gode di buona fama oppure della libertà di scegliere il proprio stato di vita e pertanto ha la necessità di conservare tali beni, ha di conseguenza il diritto, cioè ha la esigenza, di ricevere da ogni persona astensione da lesioni di tali beni, in altre parole di ricevere il rispetto della buona fama oppure della libertà di scegliere il proprio stato di vita (cf. can. 220; 219).

Nel caso dei beni in acquisizione, diritto significa: esigenza di ricevere il conferimento dei beni di cui trattasi.

Poiché una certa persona ha la necessità di ricevere i beni spirituali della Chiesa, ha di conseguenza il diritto, cioè ha la esigenza, di ricevere dai sacri Pastori la predicazione della parola di Dio oppure l'amministrazione dei sacramenti (cf. can. 213).

In una parola, diritto significa: esigenza di ricevere il rispetto dei beni in dotazione e il conferimento dei beni in acquisizione.

b) Chiave ermeneutica efficace per entrare nella comprensione del diritto, considerato come esigenza di ricevere una certa prestazione, è certamente quella di rendersi esatto conto di ciò che significa esigenza.

Diciamo subito che tale concetto deve essere considerato come necessità vitale per l'esistenza della persona o per l'incremento della stessa.

Una sicura prova di tale definizione si ottiene con facilità appena si pensi ai beni personali e al loro significato. E, in verità, sono precisamente i beni personali a essere una necessità vitale.

Per cui, in definitiva, si può comprendere in modo soddisfacente che il diritto, in quanto esigenza, deve essere considerato come necessità vitale di ricevere il rispetto dei beni in dotazione e di ricevere il conferimento dei beni in acquisizione.

c) Altra chiave ermeneutica per entrare nella comprensione del diritto considerato come esigenza, come necessità vitale, è quella di considerarlo non come realtà puramente concettuale o astratta, bensì come realtà che si trova nella titolarità di una persona. O, più precisamente, è di considerare il diritto come una condizione della persona o come la persona stessa che si trova in quella condizione o ancora come la persona che ha una concreta esigenza di ricevere rispetto o incremento.

Il diritto, in definitiva, è da considerarsi come una struttura della persona, come una modalità di essa, insomma come una realtà essenzialmente intrinseca alla persona.

Potremmo anche dire che non esiste il diritto, ma esiste la persona che è titolare del diritto. Non esiste il diritto di ricevere rispetto o incremento, ma esiste la persona che ha necessità vitale di ricevere rispetto e incremento.

Torna subito alla memoria la celebre sintesi di Rosmini: “La persona è il diritto sussistente” (...).

d) L’aver considerato il diritto come necessità vitale di ricevere rispetto o incremento e al contempo come realtà essenzialmente intrinseca alla persona ci porta irrimediabilmente a rilevare che la persona titolare del diritto viene a trovarsi in una condizione che possiamo definire di precarietà o addirittura di povertà.

Il motivo è intuibile: mantenere i beni in dotazione o ottenere i beni in acquisizione non dipende assolutamente dalla persona titolare degli stessi. Dipende infatti da altre persone e dal loro comportamento di astensione o di conferimento in modo positivo o in modo negativo.

La persona si trova, pertanto, in una condizione di totale dipendenza dal comportamento di altre persone e in questo senso parliamo di precarietà o anche di povertà.

e) La predetta condizione di precarietà-povertà porta con sé un’ulteriore condizione che possiamo definire di preoccupazione o, addirittura, di timore.

E ciò porta la persona a rapportarsi alle altre persone da cui essa dipende e ad assumere un atteggiamento di appello e di attesa.

È come la voce di un povero che chiede aiuto.

In questo preciso senso possiamo paragonare il diritto a una condizione di fame e di sete, dove per fame o sete s’intende la necessità vitale di ricevere rispetto oppure conferimento dei beni personali.

Questa fame e sete deve essere saziata ed è pertanto questo il momento di passare a parlare del dovere .

III. Il diritto e il dovere

a) Diritto e dovere sono tra loro in essenziale relazione, che possiamo efficacemente specificare come successione logica: il diritto viene prima,

il dovere viene dopo. In questo preciso senso: il diritto determina il dovere, sia l'esistenza del dovere sia le modalità del dovere.

Determina l'esistenza del dovere, perché esiste un dovere in quanto esiste un diritto; dove esiste un diritto, là esiste un dovere.

Determina le modalità del dovere, perché il dovere assume quella concreta modalità in cui si presenta il diritto. E, pertanto, il diritto di ricevere il rispetto dei beni in dotazione determina il dovere di rispettare i beni in questione, il diritto di ricevere il conferimento di beni ulteriori determina il dovere di conferire i beni stessi.

b) Come nelle pagine precedenti abbiamo affermato che il diritto deve essere considerato come una necessità vitale per la persona titolare del diritto, così ora possiamo rilevare che anche il dovere deve essere considerato come una necessità vitale per la persona titolare del dovere.

c) Come nelle pagine precedenti abbiamo affermato che il diritto deve essere considerato come una condizione della persona o come la persona stessa che si trova in quella condizione, così ora possiamo rilevare che anche il dovere deve essere considerato come una condizione della persona o come la persona stessa che si trova in quella condizione.

Come il diritto così il dovere è in definitiva da considerarsi come una struttura della persona, come una modalità di essa, insomma come una realtà essenzialmente intrinseca alla persona.

Anche qui potremmo dire che non esiste il dovere, ma esiste la persona che è titolare del dovere. Non esiste il dovere di rispettare o conferire beni, ma esiste la persona che ha necessità vitale di rispettare e conferire beni.

E anche qui vale la ricordata affermazione di Rosmini sulla persona che è da considerarsi diritto-dovere sussistente.

d) È ora necessario lasciare il piano ontologico in cui abbiamo descritto la condizione della persona titolare del dovere e passare a quella gnoseologica in cui vediamo la persona che conosce e accetta il proprio dovere.

E, in effetti, di fronte alla persona titolare del diritto, la persona titolare del dovere reagisce in due momenti o compie due atti.

In un primo momento, la persona compie un atto di intelligenza, con il quale conosce l'esistenza di un diritto dell'altra persona e in perfetta conseguenza logica conosce il dovere corrispondente, cioè il proprio dovere.

In un secondo momento, la persona compie un atto di volontà, con il quale accetta il proprio dovere.

E inoltre possiamo riconoscere che la persona titolare del dovere non si limita a una conoscenza – diciamo così – asettica, ma porta la sua attenzione sulla condizione esistenziale in cui si trova l'altra persona. Per tale motivo fa sua la condizione di precarietà-povertà e la condizione di preoccupazione-timore, fa suoi l'appello di aiuto e l'attesa di risposta, anche sotto un profilo più squisitamente affettivo. Possiamo dire che porge orecchio alla voce del povero.

Da quanto fin qui detto possiamo felicemente ricavare l'identità essenziale del dovere.

Il dovere, infatti, si configura – direi molto efficacemente – come la risposta di una persona al diritto di un'altra persona, come risposta a un appello di aiuto, nel preciso senso di risposta a una domanda di rispetto o di incremento.

Possiamo ritenere che la fame e la sete da cui in immagine siamo partiti possano efficacemente essere saziati.

g) Se le cose stanno come le abbiamo descritte, comprendiamo immediatamente che il dovere è indicazione di amore, è espressione di amore, laddove – come ovvio – per amore intendiamo un'azione che apporta un bene a una persona.

E, pertanto, astenersi dal ledere i beni in dotazione oppure conferire quelli in acquisizione sono comportamenti o azioni che apportano un bene alla persona e sono quindi atti di amore.

Immedie si presentano alla memoria due pagine della Bibbia: la parabola del buon Samaritano e il pensiero di Paolo sul rapporto intercorrente tra il dovere e l'amore.

Nella parabola del buon Samaritano ritroviamo facilmente gli elementi che abbiamo sopra indicati: il buon Samaritano, infatti, si imbatte nella vittima dei briganti, sa che il poveretto ha necessità, ha esigenza, ha diritto di ricevere il conferimento di quei beni che gli permetteranno di sopravvivere, conosce di conseguenza il suo dovere di portare soccorso e decide pertanto di rispondere a questo appello di aiuto, conferendo cure immediate e il successivo trasporto in alloggio (Lc 10, 25-37).

Nel pensiero di Paolo cogliamo immediatamente il rapporto che intercorre tra dovere e amore: "Infatti (i vari doveri): non commetterai adulterio, non ucciderai, non ruberai, non desidererai, e qualsiasi altro comandamento (in altre parole – diremmo noi in linguaggio tecnico – non ledere i beni in dotazione o conferire beni ulteriori) si ricapitola in queste parole: Amerai il tuo prossimo come te stesso. La carità non fa alcun male al prossimo: pienezza della Legge infatti è la carità" (Rm 13, 9-10); "mediante l'amore siate... a servizio gli uni degli altri. Tutta la Legge infatti trova la sua pienezza in un solo precetto: Amerai il tuo prossimo come te stesso" (Gal 5, 13-14).

IV. Il diritto, il dovere e la legge

A questo punto possiamo collocare la riflessione sulla legge. Con le seguenti osservazioni.

a) Un primo passo da compiere per arrivare a comprendere la legge può utilmente consistere nel considerare l'opera del legislatore nel processo di statuizione della legge stessa.

Nelle pagine precedenti abbiamo affermato: come il diritto determina il dovere, così la conoscenza del diritto determina la conoscenza del dovere e quindi la accettazione del dovere.

Tale consequenzialità, ontologica e gnoseologica, tra diritto e dovere vale anche per l'opera del legislatore.

Possiamo infatti rilevare che il legislatore nella statuizione della legge si muove in due momenti o compie due atti.

In un primo momento, il legislatore compie un atto di intelligenza, nel quale conosce l'esistenza di un diritto e in perfetta conseguenza logica conosce il dovere corrispondente.

In un secondo momento, compie un atto di volontà, con il quale, da un lato, assume il dovere di cui sopra e, dall'altro, formula tale dovere come un proprio comando, in altre parole, statuisce una legge e la presenta ai destinatari.

Da quanto detto possiamo affermare: come la conoscenza del diritto determina la conoscenza del dovere e quindi la accettazione del dovere, per la stessa ragione la conoscenza da parte del legislatore del diritto e del dovere corrispondente determina la assunzione del dovere e quindi la statuizione della legge da parte del legislatore stesso.

b) Giova riflettere, ancora un poco, sull'atto del legislatore.

È innanzitutto da rilevare la consequenzialità tra i due atti. L'atto di intelligenza precede e determina l'atto di volontà: se il legislatore conosce, e solo se il legislatore conosce, quali sono i diritti, può statuire i doveri; solo se conosce quali sono i beni, sia da rispettare sia da conferire, può statuire i doveri, sia di rispetto sia di conferimento.

Il diritto che determina il dovere è con formula tradizionale denominato "ratio legis".

È poi da precisare la natura dell'atto di volontà che il legislatore compie nella statuizione della legge. Si potrebbe essere tentati di pensare che tale volontà sia assoluta o sciolta da qualsiasi previa determinazione, così che il legislatore statuirebbe secondo la propria volontà o secondo una propria scelta. È invece vero che il legislatore vuole un dovere solo in relazione a un diritto, solo limitatamente a un diritto. In altre parole, il legislatore non può – diciamo così – inventare un dovere, secondo una propria volontà che non sia relativa a un diritto, che non sia determinata

da un diritto. Il legislatore si limita a indicare, cioè a statuire nella legge, un dovere obiettivamente esistente e da lui obiettivamente rilevato. La volontà del legislatore, la statuizione della legge, ha, quindi, una motivazione obiettiva. Non ha, invece, né può avere, una motivazione puramente soggettiva.

Detto con altre parole, l'atto del legislatore non è, né può essere, un atto di arbitrio e per tale motivo un atto di imperio. Dove con atto di arbitrio intendiamo dire che il legislatore statuisce quello che gli piace senza quindi avere nessuna ragione obiettiva. E dove con atto di imperio intendiamo dire che il legislatore statuisce senza esibire nessuna ragione obiettiva.

Tra gli atti di arbitrio e di imperio c'è evidente correlazione: un atto di arbitrio si traduce logicamente in un atto di imperio.

La “ratio legis” e la motivazione obiettiva della volontà del legislatore, della statuizione della legge sono evidentemente la stessa cosa.

c) Il duplice atto del legislatore che abbiamo sopra delineato ci consente – diciamo così – di entrare nel sacrario della legge, ci permette di conoscerne il cuore.

E, in effetti, se è vero che legislatore, nel processo di statuizione della legge, conosce l'esistenza di un diritto e statuisce un dovere corrispondente, ciò significa che la legge contiene un dovere e un diritto, un dovere determinato da un diritto.

Possiamo affermare che la legge si identifica con tale dovere. In realtà ogni legge, anche la più complessa, contiene in definitiva un dovere e potrebbe sintetizzarsi o compendiarsi nel dovere in essa contenuto.

Per tale motivo, dire “legge” oppure dire “dovere contenuto nella legge” è la medesima cosa, così che la prima espressione appare una brachilogia della seconda.

Da questo deriva che il significato e il valore del dovere determinano direttamente il significato e il valore della legge che concretamente contiene tale dovere.

A propria volta ciò significa che il postulato ermeneutico fondamentale per capire e valutare la legge è di conoscere e valutare il dovere contenuto nella stessa.

E questo rende necessario rimeditare ciò che del dovere nelle pagine precedenti abbiamo affermato: il dovere è da considerarsi come risposta a un diritto, come indicazione di amore.

Non diversamente, anche la legge deve considerarsi come risposta a un diritto, come indicazione di amore. Detto a contrariis: qualora una legge – come può avvenire – non contenesse un dovere, con le caratteristiche appena richiamate, non sarebbe una legge.

d) Ciò ricordato, è però necessario procedere oltre e fare la seguente precisazione, che è sottile, però necessaria per poter comprendere il seguito del discorso: altra cosa è il dovere in quanto genericamente considerato e altra cosa è il dovere in quanto contenuto in una legge. La ragione è che il dovere in quanto contenuto in una legge assume caratteristiche peculiari, che devono essere precisate.

Per ottenere una rapida comprensione di quanto appena affermato, possiamo ancora ricordare il processo di statuizione della legge: il legislatore conosce un diritto e statuisce un dovere corrispondente.

Notiamo ora attentamente che dal momento in cui il dovere è statuito dal legislatore, il dovere viene a identificarsi, viene – diciamo – a fondersi, con la volontà del legislatore stesso. Il quale, infatti, dice al destinatario della legge: “tu devi” o, in altre parole: “io ti comando” o, più esattamente: “tu devi, perché io ti comando”.

La conseguenza è che il dovere è diventato un comando, cioè precisamente un dovere in quanto statuito dal legislatore e in quanto presentato dal legislatore precisamente come un comando, cioè esattamente un dovere in quanto contenuto in una legge. Questo passaggio concettuale è particolarmente sottile – come indicavamo sopra – però non deve sfuggire ed è necessario per comprendere il seguito del nostro discorso.

E, in effetti, notiamo che il comando ha in sé elementi di problematicità. Mi pare soprattutto in due sensi.

In primo luogo, il comando, proprio in quanto tale, sembra di per sé occultare, o rendere meno evidente, almeno in un primo momento o almeno a un primo impatto, la consequenzialità tra diritto e dovere, sembra per tale motivo occultare la “ratio legis”, la motivazione obiettiva della statuizione della legge. Il comando, infatti, si esprime così: “tu devi”, e non invece: “il dovere contenuto in questa legge è questo, perché il diritto che determina il dovere è questo”.

In secondo luogo, il comando, proprio perché si presenta, almeno nel modo di esprimersi, carente di “ratio legis”, carente di motivazione obiettiva, appare di per sé come atto di arbitrio e per tale motivo come atto di imperio.

Notiamo poi che il comando proviene da un soggetto umano, quindi da un’ autorità umana, il che rende – ovviamente – ancora più problematico, nel senso di più odioso, il comando come arbitrio e quindi come imperio.

Se le cose stanno come le abbiamo descritte, la legge sembra avere – diciamo così – una “double face”: è risposta a un diritto, indica un atto di amore, ma è al contempo un comando dato da un soggetto umano.

Questa duplice immagine o questa duplice valenza fa paragonare la legge a una perla preziosa contenuta però in un guscio, rivestita da un duro involucro. Che cosa è la perla preziosa e che cosa è il duro involucro?

La perla preziosa è la legge come rappresentante un dovere risposta al diritto di una persona, perciò indicazione di amore.

Il duro involucro è la legge come rappresentante un comando proveniente da un soggetto umano.

Poiché la legge si presenta come realtà composita, comprendente due elementi di natura e valore differenti e per tale motivo si presenta come realtà ambigua, possiamo prevedere che la legge sarà di fatto suscettibile, da un lato, di diversa valutazione e, dall’altro, di varia accettazione.

e) Ciò posto, possiamo chiederci: di fronte alla legge considerata come una perla contenuta però in un guscio, di fronte alla legge come un comando, quale sarà l’atteggiamento di coloro che ricevono la legge?

Per ottenere una risposta, possiamo ricordare – come detto in pagine precedenti – che una persona nei confronti del dovere e quindi nei confronti della legge compie due atti: compie, da una parte, un atto di intelligenza con il quale conosce l'esistenza di un diritto che determina un dovere, cioè la “ratio legis”, la motivazione obiettiva della legge, e compie, dall'altra, un atto di volontà con il quale accetta il dovere e decide di metterlo in pratica.

Ciò che è essenziale e determina l'atteggiamento della persona nei confronti del dovere e della legge è la conoscenza del diritto, cioè della “ratio legis”.

Orbene, se la “ratio legis” appare con sufficiente chiarezza, l'intelligenza della persona la capisce e la volontà di conseguenza la accetta, mentre, nel caso contrario, la intelligenza non capisce e la volontà non accetta.

A questo punto ripetiamo la domanda: di fronte alla legge come comando quale sarà l'atteggiamento del destinatario?

Si può presumere che si troverà in difficoltà e quindi a disagio in due sensi.

In primo luogo, in difficoltà gnoseologica: poiché il comando presenta l'innegabile pericolo di occultare la “ratio legis”, il destinatario ha difficoltà a conoscere quale diritto determina il concreto dovere contenuto in questa legge e quindi ha difficoltà ad accettare il dovere in questione.

In secondo luogo, in difficoltà psicologica: poiché il comando presenta il connesso pericolo di apparire come arbitrio e quindi come imperio da parte di un soggetto umano, il destinatario percepisce tale soggetto, con evidente fastidio, come un dominatore, che invade l'ambito, per altro sacro, della propria persona, della propria intelligenza e dalla propria volontà.

A motivo di tutto ciò, la persona sente la legge, con il comando in essa contenuto, come realtà estranea, posta sopra di sé come un pesante fardello, come qualcosa di oscuro, di non capito, di non piacevole, anzi di

decisamente sgradevole e difficile da accettare e da praticare. La sensibilità della persona ne rimane irritata.

E in seguito a tale sensazione la persona viene indotta ad allontanare da sé la legge, o bollandola come negativa o ritenendola per lo meno inutile.

E anche nel caso in cui, nonostante la non intelligenza, la volontà decide di obbedire al comando, in altre parole di compiere il dovere, fa tutto ciò senza interna motivazione, per forza, con irritazione.

f) L'intelligente recettore della legge è però chiamato a rompere sapientemente il guscio per trovarvi gioiosamente la perla.

In che consiste tale operazione? Consiste, da una parte, nel riscoprire il dovere contenuto nel comando e, dall'altra, nel rivalutare la bontà dell'opera del legislatore.

In primo luogo, il recettore della legge deve riscoprire che il comando contiene semplicemente un dovere, che è sempre da intendersi come indicazione di amore. Deve – in altre parole – scoprire la “ratio legis”, la motivazione oggettiva della legge, quindi il diritto che determina il dovere. Deve capire che il comando è solo un involucro che contiene un dovere-amore e nulla assolutamente di più.

Si pone qui il problema, certo non facile, della corretta interpretazione della legge. È necessario un impegno, a volte abbastanza complesso, per la interpretazione della volontà del legislatore, cioè, appunto, del dovere concretamente contenuto nella legge, tenuto conto dell'ovvio fatto che la espressione verbale è a volte inadeguata a tradurre la volontà del legislatore.

In secondo luogo, il recettore della legge deve rivalutare, cioè considerare in modo positivo, anche il legislatore, in quanto gli appare chiaro che il legislatore si limita a indicare, nella statuizione della legge e del comando, un dovere obiettivamente esistente e da lui obiettivamente rilevato.

Il legislatore non compie, né potrebbe compiere, alcun atto di arbitrio, alcun atto di imperio. Il legislatore non ha potere sulla volontà del destinatario della legge al di fuori della indicazione della esistenza di un

diritto e di un conseguente dovere. Il legislatore non è pertanto da considerarsi come un soggetto che entra da dominatore nell'ambito sacro della libertà personale.

Possiamo in definitiva ritenere che la persona accoglie la legge, con il comando in essa contenuto, come realtà sentita, come qualcosa di comprensibile e quindi facile da accettare, anche se difficile da praticare.

g) A volte, e non infrequentemente, anzi – purtroppo – ancora troppo frequentemente, si sente contrapporre la legge alla pastorale. Orbene, da quanto detto, non dovrebbero sussistere difficoltà per rispondere pertinentemente a tali posizioni.

Da una parte, pastorale o cura pastorale indica quelle attività che hanno come fine di attuare il bene dei fedeli o con il rispetto o con il conferimento di beni personali. D'altra parte, anche la legge ha come fine di attuare il bene dei fedeli o con il rispetto o con il conferimento dei beni personali.

Come risulta evidente, sia la pastorale che la legge hanno la stessa finalità.

Ciò chiarito, ogni pretesa contrapposizione tra legge e pastorale, appare immediatamente assurda, irrimediabilmente priva di ogni elementare coerenza logica.

Qualora una certa legge non fosse pastorale, se, in altre parole, non contenesse un dovere come risposta a un diritto, come espressione di amore, allora immediatamente, per pura definizione, per impossibile contrapposizione concettuale, non potrebbe assolutamente considerarsi come legge.

Quanto appena affermato è una semplice ripetizione di quanto sopra precisato circa l'attività del legislatore: conoscenza di un diritto, cioè – appunto – delle necessità pastorali, e statuizione di un dovere, ossia di una legge, corrispondente al diritto, cioè – appunto – alle necessità pastorali.

Bibliografia del Cardinale Francesco Coccopalmerio

Anno 1969

La partecipazione degli acattolici al culto della Chiesa cattolica, nella prassi e nella dottrina della Santa Sede dal sec. XVII ai nostri giorni, Brescia, Morcelliana, 1969, 316 p.

Anno 1970

La dottrina dell'appartenenza alla Chiesa nell'insegnamento del Vaticano II, in *La Scuola Cattolica*, 98 (1970) 215-238.

Anno 1971

Il concetto di diritto soggettivo nella socialità umana e nella Chiesa secondo Wilhelm Bertrams, in *La Scuola Cattolica*, 99 (1971) 411-451.

Anno 1972

Recensione a: *W. BERTRAMS*, *Quaestiones fundamentales iuris canonici*, Roma, Pontificia Università Gregoriana, 1969, in *La Scuola Cattolica*, 100 (1972) 158-160.

Lex Ecclesiae Fundamentalis. Problemi di possibilità, opportunità, revisione dello schema attuale (1970). A conclusione del 7° Colloquio di studi di diritto canonico degli ex alunni della Gregoriana, in *La Scuola Cattolica*, 100 (1972) 336-341.

Comunione ecclesiale e *communicatio in sacris*. Un commento all'Istruzione del Segretariato per l'Unione dei Cristiani in data 1° giugno 1972, in *La Scuola Cattolica*, 100 (1972) 458-471.

L'intercomunione, problema ecclesiologico, in *La Rivista del Clero Italiano*, 53 (1972) 857-860.

Anno 1973

Recensioni a:

E. CORECCO, *La formazione della Chiesa cattolica negli Stati Uniti d'America attraverso l'attività sinodale*, Brescia, Morcelliana, 1970;

I concili particolari da Graziano al Concilio di Trento, *Brescia*, Morcelliana, 1971, in *La Scuola Cattolica*, 101 (1973) 95-97.

La collegialità episcopale, in *La Rivista del Clero Italiano*, 54 (1973) 125-132.

L'aggiornamento del diritto della Chiesa. A che punto sono i lavori per la riforma del Codice?, in *La Scuola Cattolica*, 101 (1973) 518-529.

Sono necessarie nuove strutture economiche. Recensione a: *V. ROVERA*, Per il rinnovamento delle strutture economiche della Chiesa. Nuovi spunti di riflessione, Milano, 1973, in *Avvenire*, 19 luglio 1973, 5.

Il consiglio pastorale, in *Avvenire*, 19 luglio 1973, 11.

De collegialitate episcopali in schemate emendato (1970) L.E.F. et de collatione cum doctrina Vaticani II, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 62 (1973) 69-98.

Anno 1974

Natura ecclesialis sacramenti paenitentiae et actualis recognitio iuris poenalis, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 63 (1974) 223-230.

Dimensione ecclesiale della penitenza e diritto penale, in *La Rivista del Clero Italiano*, 55 (1974) 611-613.

Comunione ecclesiale e struttura del diritto di partecipare ai sacramenti, in *La Scuola Cattolica*, 102 (1974) 758-774.

Anno 1975

Sacramentum paenitentiae et ius poenale in structura Ecclesiae, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 64 (1975) 393-405.

Le nuove norme dell'«imprimatur», in *La Rivista del Clero Italiano*, 56 (1975) 575 – 577.

Dove va il diritto della Chiesa?, in *La Scuola Cattolica*, 103 (1975) 672-675.

Intervento al II Congresso internazionale di diritto canonico, in *AA.VV.*, Persona e ordinamento nella Chiesa. Atti del II Congresso internazionale di diritto canonico, Milano, 10-16 settembre 1973, Milano, Vita e Pensiero, 1975, 552-554.

Anno 1976

De natura iuris poenalis Ecclesiae, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 65 (1976) 317-330.

Responsio animadversionibus De Paolis in meum scriptum, *ibid.*, 343-346.

La riforma del concetto di ufficio ecclesiale nel Vaticano II, in *La Scuola Cattolica*, 104 (1976) 540-549.

Momentum ecclesiale in sacramento reconciliationis, in *Monitor Ecclesiasticus*, 101 (1976) 41-48.

Anno 1977

Annotazioni al decreto della Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede circa la celebrazione pubblica della S. Messa per i defunti cristiani non cattolici, in *Rivista Diocesana Milanese*, 67 (1977) 841-842.

De conceptu et natura iuris Ecclesiae animadversiones quaedam, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 66 (1977) 447-474.

Natura del Diritto della Chiesa. Connotati specifici, in *L'Osservatore Romano*, 18 febbraio 1977, 5.

Bibliografia del Cardinale Francesco Coccopalmerio

- Principi direttivi per il rinnovamento della codificazione ecclesiale, *in* Strumento internazionale per un lavoro teologico. *Communio*, n. 36, novembre-dicembre 1977, 82-93.
- Recensione a: G. FELICIANI, *Le conferenze episcopali*, Bologna, Il Mulino, 1974, *in* *La Scuola Cattolica*, 105 (1977) 656.
- Il diritto penale della Chiesa: riflessioni e proposte, *in* AA.VV., *Problemi e prospettive di diritto canonico*, Brescia, Queriniana, 1977, 265-287.
- Invim decennale e benefici ecclesiastici, *in* *Rivista Diocesana Milanese*, 68 (1977) 915-918.

Anno 1978

- Iustitia administrativa quoad iura fidelium et quoad communionem ecclesialem, *in* *Periodica de re morali canonica liturgica*, 67 (1978) 663-671.
- Il concetto di parrocchia nel Vaticano II, *in* *La Scuola Cattolica*, 106 (1978) 123-142.
- Sacramento della Penitenza e comunione con la Chiesa, *in* *Strumento internazionale per un lavoro teologico. Communio*, n. 40, luglio-agosto 1978, 54-64.
- De communionem ecclesiali iuxta doctrinam Vaticanum II, *in* AA.VV., *Investigationes theologico-canonicae*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1978, 99-114.
- Annotazioni sui Consigli presbiterale e pastorale secondo i documenti ecclesiali, *in* *Rivista Diocesana Milanese*, 69 (1978) 825-837; e *in* *Orientamenti Pastorali*, 27/5 (1979) 51-68.

Anno 1979

- Quid significant verba “Spiritus Christi habentes” Lumen gentium 14,2, *in* *Periodica de re morali canonica liturgica*, 68 (1979) 253-276.
- Per una critica riscoperta del diritto penale della Chiesa, *in* AA.VV., *La legge per l'uomo. Una Chiesa al servizio*, Roma, Rogate, 1979, 305-334.
- La previdenza sociale per clero e religiosi. Annotazioni alla sentenza della Corte Costituzionale 9 giugno 1977, n. 108, *in* *La Rivista del Clero Italiano*, 60 (1979) 812-817.
- Considerazioni sui beni della Chiesa, *in* *La Scuola Cattolica*, 107 (1979) 299-317.
- Fondare teologicamente il diritto della Chiesa?, *in* AA.VV., *La teologia italiana oggi. Ricerca dedicata a Carlo Colombo nel 70° compleanno*, Brescia, Morcelliana, 1979, 395-410.
- Struttura dogmatica e norma positiva co-componenti essenziali della realtà giuridica della Chiesa, *in* AA.VV., *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico*, Pamplona, EUNSA, 1979, 711-714.
- Altri interventi al III Congreso Internacional de Derecho Canónico, *in* AA.VV., *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico*, Pamplona, EUNSA, 1979, 1, 1192; II, 505-506.

Anno 1980

- Diritto e Pastorale, in Dizionario di Pastorale della Comunità cristiana, Assisi, Cittadella Editrice, 1980.
- Diritto patrimoniale della Chiesa, in *AA.Vv.*, Il diritto nel mistero della Chiesa (*a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico*), 4 voll., Roma, Libreria Editrice della Pontificia Università Lateranense, 1979-1981, IV (1980), 1-70.
- Posizione ecclesiale dei divorziati risposati e dei cristiani acattolici in relazione al problema dell'ammissione ai sacramenti, in *La Scuola Cattolica*, 108 (1980) 235 – 254.
- Il decanato e il decano nei documenti ecclesiali, in *Rivista Diocesana Milanese*, 71 (1980) 545-553.
- Chiesa povera-Chiesa ricca? Alcune riflessioni in vista di una chiarificazione, in *La Rivista del Clero Italiano*, 61 (1980) 954-962.
- Servizio e funzione della Curia Diocesana, in *L'Osservatore Romano*, 5 dicembre 1980, n. 282, 7.
- L'Ufficio del Vicario Generale nell'ambito della Curia Milanese, in *Avvenire*, 4 novembre 1980, 7.
- La normativa ecclesiale sul sinodo diocesano, in *Orientamenti Pastoralis*, 28/11-12 (1980) 20-27.
- Ecclesiologia Vaticani II et iuridicitas fori interni qua fori remissionis peccatorum, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 69 (1980) 163-189.

Anno 1981

- La „communicatio in sacris” comme problème de communion ecclesiale, in *L'année canonique*, 25 (1981) 201-229.
- Comunione ecclesiale, diritti fondamentali e concetto di diritto, in *AA.Vv.*, *Les Droits Fondamentaux dans l'Eglise et dans la Société. Actes du IV Congrès International de Droit Canonique*, Fribourg (Suisse) 6-11.X.1980, Fribourg Suisse, Editions Universitaires, 1981,107-113.
- Il significato del termine „parrocchia” nella canonistica susseguente al Codice del 1917, in *La Scuola Cattolica*, 109 (1981) 210-235; 497-531.
- De persona iuridica iuxta schema Codicis novi, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 70 (1981) 369-400.
- La chiesa si dà una nuova regola. Intervista in *Jesus*, novembre 1981,12-13.
- Quaedam de conceptu paroeciae iuxta doctrinam Vaticani II, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 70 (1981) 119-140.

Anno 1982

- Il Consiglio pastorale parrocchiale, un'istituzione che merita fiducia, in *La Rivista del Clero Italiano*, 63 (1982) 44-51.

Bibliografia del Cardinale Francesco Coccopalmerio

- Gli enti titolari del servizio religioso (profili canonistici), in AA.VV., *Gli enti istituzionalmente competenti del servizio religioso di fronte al diritto urbanistico italiano*. Atti del Convegno di studio. Milano – Università Cattolica del S. Cuore, 16-17 settembre 1980, Milano, Giuffrè, 1982, 3-23.
- Prefazione a: L. MISTÒ, *Libertas religiosa e libertas Ecclesiae*, Brescia, Morcelliana, 1982, 9-13.
- L'associazione nella Chiesa in un'ottica di pluralismo, in AA.VV., *Pluralismo nella Chiesa*, Brescia, Morcelliana, 1982, 133-174.
- Communicatio in sacris iuxta schema novi Codicis, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 71 (1982) 397-410.
- Intervista su: Il diritto di associazione nella Chiesa, in *II Regno. Attualità*, 27 (1982) 499-507.
- Diritto ecclesiale e norma canonica. Appunti per una riflessione su distinzione e rapporti tra le due realtà, in *La Scuola Cattolica*, 110 (1982) 404-415; anche in AA.VV., *Diritto, persona e vita sociale*. Scritti in memoria di Orio Giacchi, 2 voll., Milano, Vita e Pensiero, 1984, I, 259-269.
- I Cardinali nella normativa della Chiesa, in *Numero unico per il Card. Martini*, 2 febbraio 1983. Supplemento a: *Rivista Diocesana Milanese*, 73/11 (1982) 4.

Anno 1983

- La Chiesa e la sua legge, in *Evangelizzare (Dehoniane)*, nuova serie, 8 (1983) 238-240.
- La Parrocchia nel nuovo Codice, in *Orientamenti Pastorali*, 31/9-11 (1983) 143-168.
- Un Codice per la vita della Chiesa?, in *Orientamenti Pastorali*, 31/12 (1983) 7-16.
- La comunità parrocchiale suscitatrice di vocazioni al ministero ordinato. Note di commento al can. 233 CIC, in *Seminarium*, 35 – *Nova Series*: 23 (1983) 545-551.

Anno 1984

- La formazione al ministero ordinato, in *La Scuola Cattolica*, 112 (1984) 219-251.
- „Christifideles” in genere e i „Christifideles” laici, in E. CAPPELLINI – F. COCCOPALMERIO, *Temi pastorali del Nuovo Codice*, Brescia, Queriniana, 1984, 13-54.
- Introduzione al nuovo Codice di Diritto Canonico, in AA.VV., *Gli Istituti Religiosi nel nuovo Codice di Diritto Canonico*, Milano, Ancora, 1984, 5-19.
- Sinodo diocesano (c. 460-468), in AA.VV., *Raccolta di scritti in onore di Pio Fedele*, Perugia, 1984, 407-416.
- La figura del presbitero nel nuovo Codice di diritto canonico, in *La Rivista del Clero Italiano*, 65 (1984) 523-530.
- Quaestiones de paroecia in novo Codice, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 73 (1984) 379-410.
- Che cosa è il diritto della Chiesa, in AA.VV., *Perché un Codice nella Chiesa?*, Bologna, EDB (coll.: *Il Codice del Vaticano II*), 1984, 17-55.

Anno 1985

- La cooperazione tra le Chiese nel Vaticano II e nel nuovo Codice di diritto canonico, in Servizio della Parola (*Queriniana*), n. 165, gennaio 1985, 35-40.
- Il ministero del parroco nel nuovo Codice di diritto canonico. I) Il parroco ministro della Parola di Dio, in *Orientamenti Pastoral*i, 33/5 (1985) 11-34.
- De paroeciae personalitate iuridica a Codice 1917 usque ad Codicem 1983, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 74 (1985) 325-388.
- „Communicatio in sacris” iuxta novum Codicem, in AA.Vv., *Portare Cristo all'uomo – Congresso del ventennio dal Concilio Vaticano II*, Roma, Studia urbaniana, Pontificia Università Urbaniana, 1985, 207-217.
- La fondamentale uguaglianza di tutti i fedeli cristiani nel nuovo Codice di diritto canonico, in *Terra Ambrosiana*, 26/2 (1985) 78-80.
- I „Christifideles chierici” in genere, in AA.Vv., *Struttura e dinamicità del nuovo codice di diritto canonico* (a cura di R. Coppola – G. Dammacco), Bari, Editrice Ecumenica, 1985, 1-77.
- Le associazioni di fedeli nella comunità ecclesiale e il caso particolare dell’Azione Cattolica, in *La Scuola Cattolica*, 113 (1985) 432-457.
- I fedeli cristiani e la loro conformità all’essere della Chiesa nel nuovo Codice di diritto canonico, in *Terra Ambrosiana*, 26/5 (1985) 71-73.
- La normativa penale della Chiesa, in AA.Vv., *La normativa del nuovo Codice*, Brescia, Queriniana, 2° ed., 1985, 297-343 (1° ed., 1983, 285-331).

Anno 1986

- Il sacramento della riconciliazione. Dottrina e norme del nuovo Codice di diritto canonico, in AA.Vv., *Presbiteri e Riconciliazione*, Milano, Ancora, 1986, 195-237.
- De causis ad amotionem parochorum requisitis (can. 1740-1741), in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 75 (1986) 273-302.
- Chiesa e diritto penale: antinomia o conciliabilità? A proposito di un libro recente (L. Gerosa, *La scomunica è una pena?*, Fribourg, 1984), in *La Scuola Cattolica*, 114 (1986) 494-502.
- Parrocchia: comunità di fedeli, soggetto di vita ecclesiale, in *Terra Ambrosiana*, 27/4 (1986) 35-36.
- «Laici» e diritto canonico oggi, in *Evangelizzare* (Dehonian), nuova serie, 11/7 (1986) 32-33.
- Diritto canonico e vita ecclesiale, in *Credere oggi* (Ed. Messaggero), 6/5 (1986) 85-95.

Anno 1987

- Il concetto di parrocchia*, in AA.Vv., *La Parrocchia*, Bologna, EDB (coll.: Il Codice del Vaticano II), 1987, 29-82.
- fedeli-laici e i sacramenti nel Codice di diritto canonico, in *Rivista di Pastorale Liturgica* (*Queriniana*), 25/140 (1987) 13-19.

Bibliografia del Cardinale Francesco Coccopalmerio

- Quaestiones de paroecia in novo Codice (pars II), in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 76 (1987) 47-82.
- Che cosa è il giuridico-ecclesiale?, in *AA.VV., Studi in memoria di Pietro Gismondi*, 3 voll., Milano, Giuffrè, 1987-1991, I, 413-439.
- laico dal Concilio al Codice, in *Il Regno. Attualità*, 32 (1987) 105-108.
- I fedeli laici e la loro missione di annunciare il Vangelo, in *Terra Ambrosiana*, 28/1 65-67.

Anno 1988

- Quaestiones de paroecia in novo Codice (pars III), in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 77 (1988) 219-287.
- Note sul concetto di ufficio ecclesiastico, in *La Scuola Cattolica*, 116 (1988) 60-73.
- La consultività del consiglio pastorale parrocchiale e del consiglio per gli affari economici parrocchiale, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 1 (1988) 60-65.
- De conceptibus „christifidelis” et „laici” in Codice iuris canonici. Evolutio textuum et quaedam animadversiones, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 77 (1988) 381-424.
- Per un discorso iniziale sul diritto della Chiesa, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 1 (1988) 146-154.

Anno 1989

- Azione cattolica e comunità ecclesiale. Problemi emergenti e proposte di soluzione, in *AA.VV., L’Azione Cattolica nella vita ecclesiale del post-Concilio*, Roma, AVE, 1989; anche in *AA.VV., Das konsoziative Element in der Kirche. Akten des VI. Internationalen Kongresses für kanonisches Recht. München, 14.-19. September 1987, St. Ottilien, EOS Verlag, 1989, 507-523.*
- Il concetto di parrocchia nel nuovo Codice di diritto canonico, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2 (1989) 127-142.
- De parochis, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 8 (1989) 55-112.
- De vicariis paroecialibus, in *Periodica de re morali canonica liturgica*, 78 (1989) 319-344.

Anno 1990

- L’esercizio dell’autorità e dei diritti nella Chiesa, in *Presenza Pastorale*, 60 (1990), marzo, 33-42.
- La formazione al ministero ordinato, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 3 (1990) 6-17.
- Diritto canonico ed etica*, in *Nuovo Dizionario di Teologia Morale* (a cura di F. COMPAGNONI, G. PIANA, S. PRIVITERA), Cinisello Balsamo, Ed. Paoline, 1990, 227-235.
- Un importante adempimento del Vescovo diocesano: la visita pastorale, in *AA.VV., Pastor bonus in populo, figura, ruolo e funzioni del Vescovo nella Chiesa*, (a cura di A. AU-TIERO – O. CARENA), Roma, Città Nuova 1990, 445-456.

Anno 1991

Prefazione a: C.R.M. REDAELLI, *Il concetto di diritto della Chiesa nella riflessione canonistica tra Concilio e Codice*, Milano, Glossa (Dissertatio, Serie romana), Milano, 1991, 7-10.

Teologia della parrocchia, in *Comunità*, 18/11 (1991) 4-6.

De paroeia, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1991, 287 p.

De paroeia ut communitate christifidelium, in *Periodica de re canonica*, 80 (1991) 19-44.

Anno 1992

La pastorale dei fedeli che si trovano fuori dal loro territorio, in *AA.VV.*, *Migrazioni e diritto ecclesiale. La pastorale della mobilità umana nel nuovo Codice di diritto canonico*, Padova, Il Messaggero, 1992, 193-200.

Anno 1993

Il parroco pastore della parrocchia, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 6 (1993) 6-21.

Strutture infradiocesane e sopradiocesane, in *AA.VV.*, *Enciclopedia di Pastorale* (a cura di B. SEVESO, L. PACOMIO), 4 voll., Casale Monferrato, Piemme, 1993, IV. Servizio e comunità, 180-183.

I consigli presbiteriale e pastorale diocesano, in A. DEL MONTE – F. COCCOPALMERIO, *Consiglio pastorale/presbiteriale*, in *AA.VV.*, *Enciclopedia di Pastorale* (a cura di B. SEVESO, L. PACOMIO), 4 voll., Casale Monferrato, Piemme, 1993, IV. Servizio e comunità, 316-319.

Anno 1994

Oltre il diritto” nel diritto della Chiesa, in *AA.VV.*, *Oltre il diritto*, Padova, CEDAM, 1994, 147-149.

Il documento dei Vescovi: „Sovvenire alle necessità della Chiesa: l'attualità e le prospettive”, in *AA.VV.*, *Il raccolto della solidarietà*, Roma 18-21 aprile 1994, Roma, CEI, 1995, 123-128.

Anno 1995

La „communicatio in sacris” nel Codice di diritto canonico e negli altri documenti ecclesiali, in *AA.VV.*, *La funzione di santificare della Chiesa (Quaderni della Mendola)*, Milano, Glossa, 1995, 221-232.

Anno 1996

Commento ai cann. 482-494 C.I.C., in *AA.VV.*, *Comentário exegetico al Código de Derecho Canónico*, 4 voll., Pamplona, EUNSA, 1996, 1083-1137.

Le unità pastorali: motivi, valori e limiti, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 9 (1996) 135-138.

L'ordo virginum: note di esegesi del can. 604, in *Vita consacrata*, 32 (1996) 522-533; anche in *AA.VV.*, *Ordo virginum*, Milano, Ancora, 1999, 104-120.

Anno 1997

Il parroco e gli altri fedeli soggetti attivi nella parrocchia, in AA.Vv., *La parrocchia*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1997, 113-123.

Anno 1998

Punti qualificanti delle „Norme” della Conferenza Episcopale Italiana, in AA.Vv., *I giudizi nella Chiesa* (Quaderni della Mendola, n. 6), Milano, Glossa, 1998, 291-295.

Anno 2000

La Parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico, Cinisello Balsamo, Paoline, 2000, 367 p.

La natura della consultività ecclesiale, in AA.Vv., *Partecipazione e corresponsabilità nella Chiesa*, a cura di M. RIVELLA, Milano, Ancora, 2000, 23-32.

Anno 2001

Alcune considerazioni sull'idea di Chiesa in H. De Lubac e nel Concilio Vaticano II, in AA.Vv., *Divinarum rerum notitia. Studi in onore del Card. W. Kasper*, Roma, Studium, 2001, 295-318.

Riflessioni sull'identità del diritto ecclesiale, in *Codice di diritto canonico commentato*, a cura della Redazione di *Quaderni di diritto ecclesiale*, Milano, Ancora, 2001, 29-51.

Presentazione del Testo Comune per un indirizzo pastorale dei matrimoni tra cattolici e valdesi o metodisti, in *Oecumenica Civitas*, 1 (2001) 11-19.

Presentazione del Testo Comune e del Testo Applicativo, in *I matrimoni tra cattolici e valdesi o metodisti in Italia*, a cura della Commissione Episcopale della CEI per l'Ecumenismo e il Dialogo, Bologna, EDB, 2001, 6-19.

Anno 2002

(La parrocchia) comunità geografica o d'elezione?, in *Vita Pastorale*, 90 (2002) n. 6, 123-124.

Alcune note sui Consigli Pastorale Diocesano e Presbiterale, in *Consigliare nella Chiesa*, Milano, Centro Ambrosiano, 2002, 213-228.

Anno 2003

Per un concetto generale di Curia diocesana, in AA.Vv., *Ius Canonicum in Oriente et Occidente. Festschrift für Carl Fürst zum 70. Geburtstag*, Frankfurt an M., Peter Lang, 2003, 459-468.

Anno 2004

Il primato del Romano Pontefice nel Codice di diritto canonico. Anche per una risposta a *Ut unum sint* n. 95, in *Oecumenica Civitas*, 4/1 (2004) 3-46.

Anno 2005

Il legislatore ecclesiale e il legislatore civile. Note su un elemento del loro ruolo, in AA.VV., *Iustitia in caritate*. Miscellanea in onore di Velasio De Paolis, Roma, Urbaniana University Press, 2005, 143-158.

Anno 2006

Vereint im bischöflichen Dienst. Diözesan Bischof und Titularbischöfe, in AA.VV., *Rechtskultur in der Diözese*, Herausgegeben von ILONA RIEDEL-SPANGENBERGER, Freiburg-Basel-Wien, Herder, 2006, 322-342.

Anno 2008

Procuratori e avvocati nel processo di nullità matrimoniale. Prolusione per la Inaugurazione dell'anno giudiziario del Tribunale Ecclesiastico Regionale Calabro in *In caritate iustitia*, 16 (2008) 33-48.

La forza probante della dichiarazione delle parti nel processo matrimoniale canonico, Prolusione per l'Inaugurazione dell'Anno Giudiziario del Tribunale Ecclesiastico Regionale Abruzzese, Chieti, C.E.A.M., 2008, 43-57.

I Tribunali diocesani e, in particolare, le cause di nullità matrimoniale, in *Duc in altum*, Congregazione per i Vescovi, Incontro con i nuovi Vescovi, 15-23 settembre 2008, Roma, Libreria Editrice Vaticana, 2008, 425-435.

Quale coscienza del diritto ecclesiale nel popolo di Dio?, in AA.VV. (Markus Graulich, ed.), *Il Codice di diritto canonico al servizio della missione della Chiesa. A 25 anni dalla promulgazione*, Roma, LAS, 2008.

La Rota Romana e la sua funzione nell'interpretazione della legge canonica, in *Quaderni dello Studio Rotale*, 18 (2008) 115-130.

Anno 2009

L'enciclica Humanae vitae come documento normativo, in AA.VV., *Humanae Vitae. Tra attualità e provocazione*. Atti del Simposio Internazionale, Bucarest, 27-28 maggio 2008, Bucarest, Editrice ARCB, 2009, 45-55.

Giustizia e speranza, in Associazione Carità Politica, *Spe Salvi. Riflessioni di Responsabili dei Dicasteri della Curia Romana e di Ambasciatori accreditati presso la Santa Sede sull'Enciclica di Benedetto XVI*, Roma, Libreria Editrice Vaticana, 2009, 96-103.

La naturaleza de la actividad del legislador en la Iglesia, in AA.VV., *Curso de derecho matrimonial y procesal canónico para profesionales del foro (XIX)*, Salamanca, Universidad Pontificia de Salamanca, Bibliotheca Salmanticensis, 2009, 19-29.

La natura dell'attività del legislatore nella Chiesa, in AA.VV., *Studi in onore di Piero Pellegrino*, 3 voll., Collana della Facoltà di Giurisprudenza, Università del Salento, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 2009, I, 293-305.

Las así llamadas "unidades pastorales": motivos, valores y límites, in *Revista Española de Derecho Canónico*, 66 (2009) 487-498.

Anno 2010

- Gli interventi magisteriali di Pio XII sul diritto in generale e sul diritto canonico*, in AA.VV., *L'eredità del Magistero di Pio XII*, Roma, Lateran University Press e Gregoriana and Biblical Press, 2010, 319-339.
- Consiglio pastorale*, in *Dizionario di Ecclesiologia*, Roma, Città Nuova Editrice, 2010.
- La "communicatio in sacris" en los documentos eclesiales a partir del Concilio Vaticano II*, in *Actas de las Jornadas de Actualidad Canónica 2009*, Pamplona, Universidad de Navarra, 2010, 209-241.
- Le ragioni di due modifiche. Il motu proprio "Omnium in mentem"*, in *Orientamenti Pastoralis*, 58, n. 3-4 (marzo-aprile), 2010, 19-20.
- Communicatio in sacris. Uczestniczenie katolików z obrzeczonymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego*, in *Zagadnienia Międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła* (Józef Krukowski e altri, ed.), Lublin, Università Cattolica, 2010, 9-31.
- Diritto e diritti nel pensiero filosofico e giuridico di Rosmini*, in *Iustitia*, 68 (2010) 221-232.
- La conoscenza del Diritto Canonico per il Governo pastorale della Chiesa*, in *Duc in altum*, Congregazione per i Vescovi, Incontro con i Nuovi Vescovi, 9-17 settembre 2010, Roma, Libreria Editrice Vaticana, 2010, 239-252.

Anno 2011

- L'ontologia dei diritti dell'uomo nell'enciclica "Caritas in veritate"*, in AA.VV. (GIUSEPPE FRANCO ed.), *Agli Amici della Verità. Contesti, Letture e Discussioni dell'Enciclica "Caritas in veritate" di Benedetto XVI*, Soveria Mannelli, Rubbettino Editore, 2011, 71-75.
- L'ontologie du droit dans la pensée de Benoît XVI. Réflexions sur le discours du Pape devant le Bundestag (22 septembre 2011)*, in *L'Année Canonique*, 53 (2011) 283-298.
- El Motu proprio "Omnium in mentem". Dos modificaciones del Código de Derecho Canónico*, in AA.VV., *Misericórdia e justiça. Homenagem ao Professor Doutor Samuel Saúl Rodrigues*, in *Didaskalia*, Revista da Faculdade de Teologia de Lisboa, 41 (2011) 77-85.
- Die kirchliche Communio. Was das Konzil sagt und worüber die Codices schweigen*, in AA.VV., *Der Kirchnaustritt im staatlichen und kirchlichen Recht – Quaestiones disputatae*, n. 243, Freiburg, Basel, Wien, Herder, 2011, 90-123.
- Giustizia canonica*, in AA.VV., (a cura di FRANCESCO D'AGOSTINO), *Valori giuridici fondamentali*, Seconda serie, Roma, Aracne, 2011, 99-116.
- Le "Normae de gravioribus delictis"*, in AA.VV., *Benedetto XVI Legislatore*, Quaderni dell'Unione Giuristi Cattolici di Pavia "Beato Contardo Ferrini", Siena, Cantagalli, 2011, 53-64.
- Il Vescovo diocesano e il processo penale*, in *Duc in altum*, Congregazione per i Vescovi. Incontro con i Nuovi Vescovi, 7-16 settembre 2011, Roma, Libreria Editrice Vaticana, 2011, 233-245.
- L'autorità del Vescovo diocesano in materia liturgica*, in *Rivista Liturgica*, 98 (2011) 848-854.
- El legislador y la legislación en la Iglesia*, in *Forum Canonicum*, VI/2 (2011) 11-26.

Anno 2012

- Il diritto secondo Benedetto XVI*, in *L'Osservatore Romano*, 19 aprile 2012, 4 (*La ragione è di tutti*).
- Alcune questioni riguardanti le pene nella riforma del Libro VI del Codice di Diritto canonico*, Inaugurazione dell'anno giudiziario 2012 del Tribunale Ecclesiastico Regionale Abruzzese-Molisano, Chieti, TERAM, 2012, 20-25.
- Voci: *Administrador parroquial, Casa parroquial, Parroquia*, in *Diccionario General de Derecho Canónico*, Navarra, Instituto Martín de Azpilcueta, Facultad de Derecho Canónico Universidad de Navarra, 1ª edición, diciembre 2012.

Anno 2013

- L'istituzione ecclesiastica delle comunità di fedeli orientali nel territorio latino. Le prospettive del diritto canonico*, in *Colloquia Mediterranea* (Fondazione Giovanni Paolo II, Firenze), 3/1 (2013) 7-30.
- Il Codice? Un testo di ecclesiologia, specchio del Vaticano II*, in *L'Osservatore Romano*, 30 gennaio 2013, 4 (*Davanti allo specchio del Concilio*).
- Sinodo, contenuti e metodi*. Intervista in *Settimana, Attualità Pastorale* (Dehoniane), 17 febbraio 2013, 8-9.
- Il ritorno del Codice*, Intervista in occasione del XXX anniversario della promulgazione del Codice di diritto canonico, 25 gennaio 2013, in *L'Osservatore Romano*, 20 febbraio 2013, 8.
- La colaboración del P. Navarrete a la elaboración del Código de Derecho Canónico de 1983 y de la Instrucción Dignitas connubii*, in *Ius communionis*, 1 (2013) 159-165.
- Qualche riflessione per comprendere il diritto penale della Chiesa*, in margine al Convegno dei Canonisti della Romania, Roman (Bacau) 22-24 maggio 2013, in *L'Osservatore Romano*, 29 maggio 2013, 4 (*La Chiesa non può fare finta di non vedere il male*).
- Indissolubilità e scioglimento del matrimonio canonico nella società contemporanea*, in AA.VV., *Lo scioglimento del matrimonio canonico*, Roma, Libreria Editrice Vaticana, 2013, 15-27.

Spis treści

Ks. prof. dr hab. Antoni Dębiński	
Słowo Rektora _____	3
Uchwała Senatu _____	7
Ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL	
Recenzja _____	9
Ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski	
Recenzja _____	15
Ks. dr hab. Mirosław Sitarz, prof. KUL	
Recenzja _____	21
Ks. prof. dr hab. Józef Krukowski	
Laudacja _____	27
Kardynał Francesco Coccopalmerio	
Rozważania na temat tożsamości prawa kanonicznego _____	35

Prof. Don. Antoni Dębiński	
Parola del Rettore	51
Delibera del Senato	57
Prof. Don Leszek Adamowicz	
Recensione	55
Prof. Don Wojciech Góralski	
Recensione	61
Prof. Don Mirosław Sitarz	
Recensione	67
Prof. Don Józef Krukowski	
Laudatio	73
Cardinale Francesco Coccopalmerio	
Riflessioni sulla identità della legge canonica	81
Bibliografia del Cardinale Francesco Coccopalmerio	97